АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 11/2'2020

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

[https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2))

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 02 липня 2020 р. № 886 (економічні науки).

Наказ Міністерства освіти і науки України від 24 вересня 2020 р. № 1188 (юридичні науки).

Рішення Аудиторської палати України від 21.12.2017 р. № 353/10 (облік та аудит).

Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Журналу присвоєно міжнародний ідентифікаційний номер ISSN 2409-1944 та включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus.

Префікс doi журналу: 10.37634/efp.

2020 р.). Повний або частковий передрук матеріалів журналу допускається лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 27.11.2020

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішні і зовнішні рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол № 21 від 17 листопада

Суб'єкт видавничої справи

© "Аналітик", 2020
© "Економіка. Фінанси. Право",
2020

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес центр"

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ECONOMICS FINANCES LAW

MONTHLY INFORMATIONAL AND ANALYTICAL JOURNAL

№ 11/2'2020

(issued from 1994)

ISSN 2409-1944

[https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\)](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2))

Journal is included in the list of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate (PhD).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine of 02 July 2020 № 886 (economic sciences).

Order of Ministry of Education and Science of Ukraine on September 24, 2020 № 1188 (legal sciences).

Order of Audit Chamber of Ukraine on 21 December 2017 № 353/10 (accounting and audit).

Certificate of registration of a series of KV № 21620-11520PR dated October 12 2015.

Journal is awarded the international identification number ISSN 2409-1944 and included in the international Scientometrics base Index Copernicus.

Journal's doi: 10.37634/efp.

Founders:

Audit firm "Analitik" jointly with the National Academy of Internal Affairs of Ukraine

Articles must pass

selection, internal and external review

Recommended for publication and dissemination through the Internet by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Protocol № 21 dated November 17, 2020). Full or partial reprint of

the materials of the journal is allowed only with the consent of the editorial office.

The authors are responsible for the selection and presentation of the facts. The content and authenticity of the advertisement is the responsibility of the advertiser.

Signed for print 27.11.2020

Format 60/84/8

Publication – 250 copies

Address of the editorial office: 01001, Kyiv,
Khreshchatyk str., 44

Phones: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Fax: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Web: www.efp.in.ua

*The subject of
publishing*

© "Analitik", 2020
© "Economics. Finances. Law",
2020

Typography: LLC "International Business
Center"

Головний редактор

Левченко Валентина Петрівна, д.е.н., член Ради нагляду за аудиторською діяльністю Органу суспільного нагляду за аудиторською діяльністю, директор ВПГО «Спілка аудиторів України»

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Бойко Антон Олександрович, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Сумський державний університет

Величко Олена Георгіївна, радник першого віце-прем'єра міністра України – Міністра економічного розвитку і торгівлі України

Вережубова Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів, Білоруський державний економічний університет

Герасимович Анатолій Михайлович, д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Головач Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, головний науковий співробітник Наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

Евангелос Сіскос, д.е.н., професор, Університет Західної Македонії

Криштопа Ірина Ігорівна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і оподаткування Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, вчений секретар Державного підприємства «Науково-дослідний і проектний інститут містобудування»

Полякова Євгенія Сергіївна, к.е.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи, проректор з науково-педагогічної роботи (навчальний процес) Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»

Потишняк Олена Миколаївна, д.е.н., професор, професор кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Прухківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Ткаченко Сергій Анатолійович, д.е.н., професор, ректор Вищого навчального закладу «Міжнародний технологічний університет «Миколаївська політехніка»», Академік Академії економічних наук України

Тринчук Віктор Вікторович, к.е.н., доцент кафедри туристичного та готельного бізнесу Національного університету харчових технологій

Чижевська Людмила Віталіївна, д.е.н., професор, професор кафедри обліку і аудиту Державного університету «Житомирська політехніка», академік Академії економічних наук України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Балгимбекова Гульнара, к.ю.н., завідувач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління ПрАТ «Аудиторська фірма "Аналітик"», Заслужений юрист України

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, заслужений юрист України, полковник поліції

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., проф., заслужений юрист України, академік Міжнародної академії безпеки та конфліктології

Константинов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри адміністративної діяльності НАВС

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Національної академії правових наук України

Мусін Куат Саніязданович, к.ю.н., старший викладач кафедри конституційного та міжнародного права, Карагандинський державний університет ім. Е.А. Букетова

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу Чорноморський національний університет імені Петра Могили, академік Національної академії наук вищої освіти України

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Інститут права та суспільних відносин Університету "Україна". Заслужений юрист України.

Яровий Анатолій Олександрович, к.ю.н., доцент, професор кафедри права публічного адміністрування Маріупольського державного університету, суддя у відставці

Відповідальний редактор: Поповецька-Демченко Леся Петрівна

Випусковий редактор: Туманян Анна Оганесівна

Editor-in-chief

Levchenko Valentyna Petrivna, Dr. Economics, member of the Supervisory Board for audit activity of the Authority public oversight for audit activity, Director of the All-Ukrainian Professional Non-Governmental Organization "Union of Auditors of Ukraine"

Members of the editorial board of Economic Sciences:

Boiko Anton Oleksandrovych, PhD Economics, Associate Professor of Economic Cybernetics Department, Sumy State University

Velychko Olena Heorhiivna, Advisor to the First Vice Prime Minister of Ukraine - Minister of Economic Development and Trade of Ukraine

Verezubova Tatyana Anatolevna, Dr. Economics, Professor, Head of the Department of Finances, Belarusian State Economic University

Evangelos Siskos, Dr. Economics, Professor, University of Western Macedonia

Herasymovych Anatolii Mykhailovych, Dr. Economics, Professor, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Holovach Tetiana Anatoliivna, Dr. Economics, Professor, Chief Scientist of the Scientific Laboratory for Criminal Police of the Educational and Scientific Institute № 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv

Kryshchova Iryna Ihorivna, Dr. Economics, Professor, Professor of Accounting and Taxation Department, Kyiv National Economic University after Vadym Hetman

Mantsevych Yurii Mykolaiovych, Dr. Economics, Associate Professor, Scientific Secretary of the State Enterprise "Research and Design Institute of Urban Development"

Poliakova Yevheniia Serhiivna, PhD Economics, Associate Professor of Finances and Banking Department, vice-rector for scientific and pedagogical work, Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"»

Potyshniak Olena Mykolaivna, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Business and Management Department of the Kharkiv National Technical University of Agriculture after Petro Vasylenko

Prushkivskiy Volodymyr Hennadiiovych, Dr. Economics, Professor, First Vice-Rector of the Zaporizhia National Technical University

Tkachenko Serhii Anatoliiovych, Dr. Economics, Professor, Rector of the Higher Educational Institution «International Technology University "Mykolaiv Polytechnic"», Academician of Academy of Economic Sciences of Ukraine

Trynchuk Viktor Viktorovich, PhD Economics, Associate Professor of tourism and hotel business department, National University of Food Technology

Chyzhevska Liudmyla Vitaliivna, Dr. Economics, Professor, Professor of the Production, Professor of Accounting and Auditing Department, State University "Zhytomyr Polytechnic", Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine

Members of the editorial board of Law Sciences:

Balгимбекова Gulnara, PhD Law, Head of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Holovach Volodymyr Volodymyrovych, PhD Law, Head of the Board of the Audit Firm "Analitik", Honored Lawyer of Ukraine

Konstantinov Serhii Fedorovich, Dr. Law, Professor, Head of the Administrative Activity Department of the National Academy of Internal Affairs

Vasylchuk Viktor Ivanovich, Dr. Law, Professor, Professor of the Operational and Investigating Department of the National Academy of Internal Affairs, Honored Lawyer of Ukraine, Colonel of the Police

Hlushkov Valerii Oleksandrovych, Dr. Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Academician of the International Security and Conflict Academy

Luts Volodymyr Vasylovych, Dr. Law, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Academician of National Academy of Law Sciences of Ukraine

Musin Kuat Saniiyazdanovich, PhD Law, Senior Lecturer of the constitutional and international law department, Karagandy State University after E.A. Buketov.

Ozerskyi Ihor Volodymyrovych, Dr. Law, Professor, Professor of the Civil and Criminal Law and Process Department of Black Sea National University after Petro Mohyla, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine

Frytskyi Yuri Olehovych, Dr. Law, Professor, Head of the Constitutional, Administrative Law and Social and Humanitarian disciplines Department, Law and Public Relations Institute of the "Ukraine" University, Honored Lawyer of Ukraine

Yarovyi Anatolii Oleksandrovych, PhD Law, Professor of Law and Public Administration Department, Mariupol State University, retired judge

Managing editor: Popovetska-Demchenko Lesia Petrivna

Issue Editor: Tumanian Anna Ohanesivna

ЗМІСТ

М.О. ЄРЬОМІНА, Т.В. МАШОШИНА. Особливості виділення й узгодження інтересів стейкхолдерів у рамках розвитку потенціалу регіону	5
І.М. МУШИН, І.О. ТАРЛОПОВ. Методичні аспекти дослідження експортного потенціалу аграрних підприємств України	8
Н.Я. ПЕТРИШИН, Ю.Л. ЧИРКОВА, М.Г. БОРТНІКОВА. Особливості використання методу SPACE для здійснення оптимального вибору стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності	11
М.Ю. ПОКАЛЬЧУК, Ю.І. БІНЬКОВСЬКА. Особливості оподаткування в агропромисловому комплексі України	17
М.В. ПОЛЕНКОВА. Особливості впливу витрат на результати функціонування сільськогосподарських підприємств	23
О.В. ЯРМАК, К.О. ПРОКУДІН. Управління дебіторською та кредиторською заборгованостями підприємства	28
ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ	
К.А. КОЛОТУХА. Реалізація внутрішньо переміщеними особами права на пенсію: дискримінаційні витoki ...	32
А.Д. ТЕРЬОШКІНА. Правове становище аграрної біржі України	37

CONTENTS

M.O. YEROMINA, T.V. MASHOSHINA. Features of allocation and harmonization of stakeholder interests within the framework of regional potential development	5
I.M. MUSHYN, I.O. TARLOPOV. Methodological aspects of research of export potential of agricultural enterprises in Ukraine	8
N.Y. PETRYSHYN, Y.L. CHYRKOVA, M.H. BORTNIKOVA. Features of the SPACE method using for the optimal choice making of strategy development of foreign economic activity	11
M.Y. POKALCHUK, Y.I. BINKOVSKA. Features of taxation in the agricultural complex of Ukraine	17
M.V. POLENKOVA. Peculiarities of the influence of expenses on the results of agricultural enterprises functioning	23
O.V. YARMAK, K.O. PROKUDIN. Management of receivables and liabilities of the enterprise	28
RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS	
K.A. KOLOTUKHA. Implementing of the right to pension by internally displaced persons: discriminative sources	32
A.D. TEROSHKINA. Legal status of the agrarian exchange of Ukraine	37

СРЬОМІНА
Марина Олександрівна
maeremina1802@gmail.com

УДК 332.02

МАШОШИНА
Тетяна Вікторівна
mashoshina_tatiana@ukr.net

**ОСОБЛИВОСТІ ВИДІЛЕННЯ Й
УЗГОДЖЕННЯ ІНТЕРЕСІВ
СТЕЙКХОЛДЕРІВ У РАМКАХ
РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ**

**FEATURES OF ALLOCATION AND
HARMONIZATION OF STAKEHOLDER
INTERESTS WITHIN THE FRAMEWORK
OF REGIONAL POTENTIAL
DEVELOPMENT**

к.е.н., доцент, ННІ «Каразінська
школа бізнесу» Харківського
національного університету імені
В.Н. Каразіна

к.е.н., доцент, Український
державний університет
залізничного транспорту

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\).1](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2).1)

YEROMINA Maryna Oleksandrivna – PhD in Economics, Associate Professor, ERI "Karazin Business School" of Kharkiv National University after V.N. Karazin

MASHOSHINA Tetiana Viktorivna – PhD in Economics, Associate Professor, Ukrainian State University of Railway Transport

У статті проведено аналіз взаємодії суб'єктів, що існують на території певного регіону, які зацікавлені в його ефективному розвитку. Визначено аспекти розвитку регіонів, пріоритизація інтересів стейкхолдерів та стратегічні альтернативи їх взаємодії. Також у роботі визначено, що в рамках розвитку регіонального потенціалу, варто здійснити угруповання стейкхолдерів, визначити основні зацікавлені сторони та їх особливості у кожній групі; виділити основні інтереси стейкхолдерів у контексті розвитку регіонального потенціалу; розкрити шляхи узгодження інтересів стейкхолдерів у рамках територіального й галузевого підходів.

* * *

В статье проведен анализ взаимодействия субъектов, функционирующих на территории определенного региона, которые заинтересованы в его эффективном развитии. Определены аспекты развития регионов, приоритизация интересов стейкхолдеров и стратегические альтернативы их взаимодействия. Также в работе определено, что в рамках развития регионального потенциала, следует сгруппировать стейкхолдеров, определить основные заинтересованные стороны и их особенности в каждой группе; выделить основные интересы стейкхолдеров в контексте развития регионального потенциала; раскрыть пути согласования интересов стейкхолдеров в рамках территориального и отраслевого подходов.

* * *

Introduction. In modern conditions, the development of territories depends not only on the interaction of the leadership of the region with relevant ministries and other institutions. It is advisable to involve all existing entities and territories of the region that are interested in its effective development in this process. It is necessary to take into account both aspects of regional development and the prioritization of stakeholder interests, strategic alternatives to their interaction. Such an approach to cooperation should involve all stakeholders and create a directed system of interaction between regional development and effective stakeholder activities. Thus, balancing the interests of stakeholders in the use of the potential of the region will form a new approach to ensuring its development, which led to the relevance of the research topic.

The purpose of the paper is to analyze and determine the features of the allocation and coordination of the interests of stakeholders in the development of the region's potential.

Results. The paper analyzes the interaction of entities that exist in a particular region, which are interested in its effective development. Aspects of regional development, prioritization of stakeholders' interests and strategic alternatives to their interaction are identified. It is proved that such an approach to cooperation should involve all stakeholders and create a directed system of interaction between regional development and effective stakeholder activities. It is also determined if to identify the main points of the theory of stakeholders in the development of regional potential, it is necessary to carry out a group of stakeholders, to identify the main stakeholders and their characteristics in each group; highlight the main interests of stakeholders in the context of regional capacity development; to reveal ways of coordination of interests of stakeholders within the limits of territorial and branch approaches.

Conclusion. Based on existing research on the formation of groups of stakeholders, it is proposed to combine all stakeholders into groups on certain grounds. The main interests of stakeholders are studied and highlighted through the prism of a key goal: the development of the region's potential and a clear answer to the question: what does a certain group of stakeholders receive if they promote (ensure) the region's potential and outline the main problems interests with the definition of solutions that will contribute to the correct formation of goals in the process of ensuring the development of the region.

Ключові слова: стейкхолдери, інтереси стейкхолдерів, розвиток потенціалу регіону, територіальне стратегічне управління, теорія територіального стратегічного управління, теорія стейкхолдерів

Ключевые слова: стейкхолдеры, интересы стейкхолдеров, развитие потенциала региона, территориальное стратегическое управление, теория территориального стратегического управления, теория стейкхолдеров

Key words: stakeholders, interests of stakeholders, development of potential of the region, territorial strategic management, theory of territorial strategic management, theory of stakeholders

ВСТУП

Ще не так давно прийнято було вважати, що розвиток територій насамперед залежить від взаємодії керівництва регіону із профільними міністерствами та іншими установами, звісно не відкидаючи великий бізнес та природні монополії. Але у сучасних умовах до цього процесу доцільно залучати всі суб'єкти, що існують, та території цього регіону, які зацікавлені в його ефективному розвитку. Водночас необхідно враховувати не тільки аспекти розвитку регіонів, а й пріоритетизацію інтересів стейкхолдерів, стратегічні альтернативи їх взаємодії. Також зазначені дії мають призвести до розвитку пріоритетних саме у цьому регіоні галузей виробництва та економіки, до більш раціонального використання трудових та природних ресурсів, забезпечити зростання якості соціальних послуг та потягнуть розвиток інфраструктури.

Тому виділення інтересів ключових груп зацікавлених сторін, а також пошук методів оптимізації та збалансування цих інтересів у рамках використання потенціалу регіону дає змогу сформулювати новий підхід до забезпечення його розвитку.

Для ідентифікації та подальшого збалансування інтересів зацікавлених сторін на шляху до забезпечення розвитку потенціалу регіону у статті пропонується використовувати положення теорії стейкхолдерів. Уперше запропонував врахування зацікавлених сторін та їх інтересів у рамках функціонування тих чи інших сфер або об'єктів Е. Фрімен, який розглядав стейкхолдерів як індивідів, групи або організації, які здійснюють суттєвий вплив на схвалення фірмою рішення та/або які опиняються під впливом цих рішень [1, с. 25]. Після виходу у світ теорії стейкхолдерів Роберта Едварда Фрімена, інші відомі вчені, такі як: А.Ю. Андрианов, А.Т. Зуб, Д. Каплан, Д. Ледерер, К.А. Мамонов, Р. Нортон, Л.Н. Никитина та ін. почали у своїх працях застосовувати її до різних об'єктів дослідження стосовно вирішення широкого кола економічних, соціальних, екологічних проблем [2]. Але особливості цієї теорії у контексті регіонального рівня управління, а саме її використання для розв'язання проблем ефективного використання й розвитку потенціалу регіону в галузевому та територіальному аспектах, вивчені недостатньо.

МЕТОЮ дослідження є аналіз та визначення особливості виділення й узгодження інтересів стейкхолдерів у рамках розвитку потенціалу регіону.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою статті є наукові публікації, матеріали періодичних видань, статистична звітність, ресурси мережі Інтернет та законодавчі й нормативно-правові акти України. Під час проведення дослідження використано методи аналізу та синтезу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

Згідно з теорією територіального стратегічного управління, стейкхолдером визначається людина або організація, чий інтерес безпосередньо пов'язаний з цим регіоном та чий ресурси суттєво впливають на його

розвиток [3, с. 27].

Для ідентифікації основних моментів теорії зацікавлених сторін у рамках розвитку регіонального потенціалу необхідно: здійснити угруповання стейкхолдерів з позиції територіального й галузевого підходів, визначити основні зацікавлені сторони та їх особливості у кожній групі; виділити основні інтереси стейкхолдерів у контексті розвитку регіонального потенціалу; розкрити шляхи узгодження інтересів стейкхолдерів у рамках територіального й галузевого підходів.

Так, у рамках ідентифікації основних зацікавлених сторін необхідно враховувати, що розвиток регіонального потенціалу складний і багатоаспектний процес, який охоплює широке коло стейкхолдерів, які мають різні інтереси та силу впливу, тому доцільним, на наш погляд, є їх угруповання [4]. Це дозволить, по-перше: об'єднати різних стейкхолдерів за певними загальними ознаками, що у майбутньому полегшить їх співпрацю між собою, по-друге, дасть змогу більш ефективно узгоджувати інтереси стейкхолдерів для реалізації спільних цілей розвитку регіону. Ґрунтуючись на існуючих наукових дослідженнях з формування груп стейкхолдерів, варто запропонувати об'єднати всіх стейкхолдерів у дві великі групи: стейкхолдери розвитку потенціалу регіону з позиції територіального підходу; стейкхолдери розвитку регіонального потенціалу з позиції галузевого підходу. Такий метод угруповання був обраний у зв'язку з тим, що розвиток регіонального потенціалу забезпечується, насамперед, через діяльність органів місцевого самоврядування та галузевих суб'єктів, й у зв'язку з тим, що ці «гравці» ставлять собі за мету різні цілі, доцільно буде їх розмежування й подальше вивчення особливостей кожного з них. Поряд із цим у рамках кожної з груп інтереси стейкхолдерів будуть спільними, адже переслідують одну мету: розвиток території й розвиток галузі полегшує взаємоузгодження інтересів у рамках кожної з груп. Поряд із цим вкажемо, що у контексті кожної з груп треба виділити зацікавлені сторони, які грають ключову і другорядну роль. Отже, доцільно виділяти у рамках територіального й галузевого підходів три рівні співвідношення стейкхолдерів: безпосередньо зацікавлені сторони, бенефіціари й цільові аудиторії.

Так, зацікавлені сторони – це люди (установи, організації), стан або інтереси яких можуть змінитися внаслідок прийняття певного рішення або реалізації проєкту. Бенефіціари – групи, які є одержувачами певних вигод, що виникають у результаті реалізації проєкту. До цільових аудиторій відносяться групи, безпосередньо на яких орієнтована певна конкретна діяльність. Водночас необхідно зазначити, що зазначені групи зацікавлених сторін мають спільні ознаки. Але мають і ряд ключових відмінностей: – усі бенефіціари є стейкхолдерами, але не всі стейкхолдери є бенефіціарами; – усі цільові аудиторії є бенефіціарами, але не всі бенефіціари є цільовими аудиторіями; – усі цільові аудиторії є стейкхолдерами, але не всі стейкхолдери є цільовими аудиторіями. Ідентифікація інтересів стейкхолдерів здійснюється в рамках виділених основних груп. Водночас розглядаються інтереси

стейкхолдерів через призму ключової цілі: розвитку потенціалу регіону. У процесі виділення основних інтересів необхідно дати чітку відповідь на питання: що отримує певна група стейкхолдерів, якщо сприяти (забезпечувати) розвиток потенціалу регіону.

Отже, інтереси стейкхолдерів визначають цілі розвитку регіону, що повинно здійснюватися в рамках угруповання й систематизації інтересів зацікавлених сторін, тобто необхідно на підставі вивчення всіх інтересів виділити ряд тактичних цілей, і вже інтереси зацікавлених сторін системно зіставляти з конкретними тактичними цілями. Водночас зазначимо, що різноспрямованість інтересів основних зацікавлених сторін тягне різноманітність цілей, яких слід досягти для забезпечення розвитку регіону, що так само ускладнює процес їх формування і, головне, погодження, у результаті чого ефективність регіонального розвитку з погляду деяких зацікавлених груп буде різною. Тому необхідним, як зазначалося нами вище, є системний підхід до формування цілей, адже реалізація однієї мети може задовольнити інтереси кількох стейкхолдерів. Наприклад, будівництво готелю формує кілька вигод: нові робочі місця, зручність рекреантів із погляду розташування, податкові надходження до місцевих бюджетів, розвиток супутніх галузей.

Зазначимо, що у зв'язку з тим, що напрями розвитку регіону визначаються інтересами стейкхолдерів різних груп, а їх погляди стосовно використання потенціалу регіону можуть іноді відрізнятися, доцільним є окреслення основних проблеми відносно зіставлення та взаємозв'язку інтересів стейкхолдерів із визначенням шляхів їх вирішення, що сприятиме вірному формуванню цілей у процесі забезпечення розвитку регіону.

Загалом, у рамках зіставлення інтересів стейкхолдерів із позиції територіального й галузевого підходів виникає два типи взаємозв'язків. Перший – спільність, за якого інтереси обох груп стейкхолдерів мають спільні точки дотику, які і служать фундаментом для подальшого забезпечення розвитку регіону. Другий формується, якщо інтереси стейкхолдерів у процесі забезпечення розвитку регіону протиставляються один одному, виникає конфлікт інтересів. Наприклад, будівництво сучасних гірськолижних курортів є безперечно позитивним моментом у рамках функціонування рекреаційної сфери, але водночас такого роду діяльність супроводжується вирубкою лісових насаджень, руйнуванням природно сформованих ландшафтів і взагалі потужним антропогенним впливом на природний комплекс території, впливає на екологічну ситуацію в цьому регіоні і формує певні загрози для життєдіяльності населення. Такі протиріччя негативно впливають на розвиток територій, а іноді й взагалі гальмують його на тривалий час. Прикладом служать «заморожування» будівництва

об'єктів інфраструктури, незаконне привласнення об'єктів приватними структурами, будівельні роботи у природних заповідниках, на місці історичних пам'яток тощо. Тому цікавим із науково-теоретичного і практичного поглядів є дослідження процесів збалансування інтересів ключових стейкхолдерів розвитку регіонів з метою визначення умов налагодження їх ефективної та результативної діяльності за рахунок взаємодії зацікавлених сторін і формування взаємоприйнятних (гармонізованих) відносин між ними.

ВИСНОВКИ

Процес збалансування інтересів ключових стейкхолдерів полягає в тому, що їх взаємодія має відбуватися шляхом отримання додаткової вигоди стейкхолдерами з позиції територіального підходу (збільшення винагороди) через неминуче виникнення адекватних втрат із позиції галузевого підходу (зменшення винагороди). Тому, досягнувши взаємних домовленостей, компромісів тощо, що є прийнятними для обох сторін, контрагенти можуть тривалий час, співпрацюючи, отримувати ефективні для обох сторін результати. Отже, інтереси обох груп зацікавлених сторін розвитку регіону будуть певним чином узгоджені й гармонізовані. Отож, через чітке виділення ключових інтересів груп зацікавлених сторін у територіальному розвитку, подальше їх конструктивне узгодження та збалансування забезпечує ефективне функціонування регіону, що також дозволить визначити пріоритетні напрями його розвитку.

Список використаних джерел

1. Freeman E. Strategic Management. A Stakeholder Approach. Boston: Pitman, 1984. 276 p.
2. Мамонов К.А. Стейкхолдерно-орієнтований підхід в управлінні капіталом бренду будівельних корпоративних підприємств: монографія. Харків: ХНАМГ, 2012. 249 с.
3. Иванова Т.Б. Сущность и проблемы реализации стратегического управления регионом. *Вестник государственного социально-экономического университета*. 2008. № 1. С. 27–29.
4. Селандер Й. Стейкхолдер-менеджмент: управление заинтересованными группами URL: <http://hrm.ru/stejkkholder-menedzhment-upravlenie-zainteresovannymi-gruppami> (дата звернення: 10.11.2020).

References

1. Freeman E. Strategic Management. A Stakeholder Approach. Boston: Pitman, 1984. 276 p.
2. Mamonov K.A. Stakeholder oriented approach in the management of the brand capital of industrial corporate enterprises. Kharkiv: KHNAMH, 2012. 249 p. (in Ukrainian).
3. Ivanova T.B. Essence and problems of strategic management implementation in the region. *Bulletin of the State Social and Economic University*. 2008. № 1. pp. 27–29. (in Russian).
4. Selander Y. Stakeholder Management: Stakeholder Group Management. URL: <http://hrm.ru/stejkkholder-menedzhment-upravlenie-zainteresovannymi-gruppami> (accessed 10 November 2020). (in Russian).

МУШИН

Іванна Михайлівна
ivannamushin@gmail.com

УДК 339.564

ТАРЛОПОВ

Ігор Олегович
tarlopov.i@ef.dnulive.dp.uaМЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИMETHODOLOGICAL ASPECTS OF
RESEARCH OF EXPORT POTENTIAL OF
AGRICULTURAL ENTERPRISES IN
UKRAINEмагістр, Дніпровський
національний університет
імені Олеся Гончара.DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\).3](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2).3)к.е.н., доцент кафедри,
Дніпровський національний
університет імені Олеся
Гончара.*MUSHYN Ivanna Mykhailivna – master, Dnipro National University after Oles Honchar**TARLOPOV Ihor Olehovych – PhD in Economics, Associate Professor of department, Dnipro National University after Oles Honchar*

Статтю присвячено вивченню методичних аспектів аналізу та дослідження експортного потенціалу України в сучасних умовах. Розглянуто безпосередньо поняття «експортного потенціалу», як вагомого чинника впливу на інтеграцію України у світове господарство, а також її безпосереднє економічне зростання. Було проведено аналіз експорту України за 2015-2019 рр. на даних Міністерства фінансів України у розрізі ринку сільськогосподарської продукції, на основі чого виявлені шляхи покращення експортного потенціалу країни, як складової розвитку галузі.

* * *

Статья посвящена изучению методических аспектов анализа и исследования экспортного потенциала Украины в современных условиях. Было рассмотрено непосредственно понятие «экспортного потенциала» как весомого фактора влияния на интеграцию Украины в мировое хозяйство, а также ее непосредственный экономический рост. Был проведен анализ экспорта Украины за 2015-2019 гг. на данных Министерства финансов Украины в разрезе рынка сельскохозяйственной продукции, на основании чего выявлены пути улучшения экспортного потенциала как составляющей развития отрасли.

* * *

Introduction. In the context of globalization and modern economy, all countries are integrated through foreign economic relations and therefore cannot exist separately from others. For the stable economic growth of economic development, the use and realization of export potential is an important factor for developing countries (this group includes Ukraine). The priority for Ukraine is the sphere of agro-industrial complex, which is a strategically important sector and therefore plays a key role in the integration of the state into the world space and, accordingly, occupies an important place in the formation of export potential.

The purpose of the paper is to study the term "export potential", as well as its analysis and prospects in Ukraine; analysis of export indicators for previous periods on the example of the agro-industrial sector and providing proposals for methods of capacity analysis.

Results. The notion of "export potential" was directly considered as a significant factor influencing Ukraine's integration into the world economy, as well as its direct economic growth. An analysis of Ukraine's exports for 2015-2019 was conducted based on data from the Ministry of Finance of Ukraine in terms of the agricultural market, based on which ways to improve the country's export potential as a component of industry development were identified.

Conclusion. The analysis of scientific sources leads to the conclusion that today there is no unambiguous interpretation of the essence of the economic category "export potential of the country, industry", which determines the relevance of the study. Prospects for further research are to identify concepts for assessing the export potential of the agricultural sector, identify factors influencing its formation and development, including the impact of production capacity of the industry, analysis of trade with major trading partners and identify potential target markets and trade positions of agricultural products.

Ключові слова: експорт, експортний потенціал, зовнішня торгівля, стратегія, сільське господарство

Ключевые слова: экспорт, экспортный потенциал, внешняя торговля, стратегия, сельское хозяйство

Keywords: export, export potential, foreign trade, strategy, agriculture

ВСТУП

В умовах глобалізації та сучасної економіки всі країни інтегруються за допомогою зовнішньоекономічних зв'язків і тому не можуть існувати відокремлено від інших. Для стабільного економічного зростання економічного розвитку використання та реалізація експортного потенціалу є важливим чинником для країн, які розвиваються (саме до цієї групи відноситься й Україна). У пріоритеті для України є сфера агропромислового комплексу, що є стратегічно важливим сектором і тому грає ключову роль в інтеграції

держави у світовий простір і відповідно займає вагоме місце у формуванні експортного потенціалу.

МЕТОЮ статті є дослідження терміну «експортний потенціал», а також його аналіз та перспективи в Україні; аналіз показників експорту за минулі періоди на прикладі сектору агропромислового комплексу та надання пропозицій стосовно методів аналізу реалізації експортного потенціалу та максимізації вартості експорту держави.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною складовою на-

писання цієї статті стали наукові публікації, статистична звітність, праці вітчизняних та закордонних авторів із питань аналізу та оцінки експортного потенціалу, а також інші ресурси мережі Інтернет. Для узагальнення результатів дослідження використано такі загальнонаукові та специфічні методи: аналіз синтез, порівняння, оцінка, структурно-логічний аналіз, а також статистичне зведення і групування абсолютних та відносних показників.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сьогодні не існує однозначного трактування сутності економічної категорії «експортний потенціал країни, галузі». Більшість наукових робіт із цього питання свідчить, що наведені визначення поняття експортного потенціалу є неповними й не охоплюють усієї сутності явища. Проте науковці трактують експортний потенціал, враховуючи різні підходи: ресурсний, результативний, системний, ринковий (рис. 1).

Рис. 1. Наукові підходи до визначення поняття «експортний потенціал країни та галузі»
[побудовано автором за даними [5]]

Ресурсний підхід передбачає розкриття сутності експортного потенціалу як можливості оптимального використання ресурсів у структурі світогосподарських зв'язків.

Як інтегральний показник експортний потенціал визначають науковці «системного підходу». Згідно з їхніми переконаннями та поглядами експортний потенціал формують інші різновиди потенціалів: ресурсно-сировинний, промислово-фінансовий, організаційно-технічний, маркетинговий, кадровий, соціально-культурний, інфраструктурний, інвестиційно-інноваційний, науково-технічний тощо [6].

Більш ретельну увагу конкурентним перевагам, ціноутворенню, якості експортним товарам та послугам, збільшенню її присутності на світових ринках, розширенню асортименту продукції приділяють науковці, що визначають експортний потенціал за ринковим підходом.

Згідно із системним підходом експортний потенціал є складним показником, який визначають безліч інших потенціалів. У загальній теорії статистики такий показник називають результуючим, а ті показники, які є визначальними, називають факторними ознаками [7].

Отже, узагальнюючи тлумачення експортного по-

тенціалу за всіма існуючими підходами та різними авторами: С.В. Бестужева, О.В. Пирог, А.І. Зацепило, В.М. Байрак, З.О. Манів, І.М. Луцький, С.З. Манів, М.Є. Сейфуллаєва, В.М. Капіцин, Ф.В. Зінов'єв, О.О. Якушев, Т.О. Бабан, А.С. Філіпенко, О.В. Лазарєв та ін.; він є комплексною характеристикою та залежить від багатьох інших потенціалів країни – ресурсів та сировини, інвестицій, матеріальної бази, фінансів, вимірюється за допомогою обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, її реалізації, експорту; можливості на світовому ринку можуть мати товари та послуги, що будуть конкурентоспроможними, принесуть максимальну вигоду, зі збереженням економічної та продовольчої безпеки, прагнучи водночас якомога збільшити прибутки [8, 9].

Наразі проведемо більш детальний аналіз експорту за 2015-2019 рр. в Україні, за такої умови приділимо увагу сектору сільського господарства, тому що він забезпечує біля 16 % робочих місць, є одним з основних бюджетоутворюючих, експортоорієнтованих секторів національної економіки, частка якого у зведеному бюджеті України за останні роки становить у середньому 20 %, формує близько 10 % ВВП та приблизно 30 % експорту товарів (табл. 1).

Таблиця 1

Частка сільськогосподарського виробництва в структурі ВВП та частка сільськогосподарської продукції у товарній структурі експорту [складено авторами на основі [3,4]]

Показник	2015	2016	2017	2018	2019
ВВП, млн грн	1979458	2383182	2982920	3558706	3974564
С/г, млн грн	236 003	279701	303949	361173	378072
Частка до ВВП, %	11,92	11,74	10,19	10,15	9,51
Сукупний експорт товарами, млрд дол. США	38,1	44,5	52,3	57,1	64,1
Сільськогосподарська продукція, млрд дол. США	12,1	16,4	17,9	18,6	22,1
Частка до сукупного експорту товарами, %	31,76	36,85	34,23	32,57	34,48

З наведених даних видно, що частка виробництва сільськогосподарської продукції складає в середньому 10 %, водночас експорт від неї складає третину від загального експорту України. Дана стабільність є позитивним явищем.

Якщо переходити до питання аналізу експортного потенціалу України, то слід зазначити, що існує безліч формул та методів, проте ми використаємо загальну формулу розрахунку коефіцієнту чистого експортного потенціалу агропромислового комплексу, який показує рівень використання експортних можливостей країни та розраховується за формулою (1):

$$K_{\text{екп}} = \frac{E - I}{3TO} \rightarrow \max, \quad (1)$$

де $K_{\text{екп}}$ – коефіцієнт чистого експортного потенціалу; E – експорт продукції аграрного сектору України; I – імпорт продукції аграрного сектору України; $3TO$ – зовнішньоторговельний оборот України продукцією аграрного сектору [10].

Звідси можна вирахувати, що даний коефіцієнт у 2015 р. становив 0,73 і до 2019 р. постійно зростав, що показує позитивну динаміку для України.

ВИСНОВКИ

Згідно із системним підходом науковців та дослідників багатокомпонентної економічної категорії, а також особистими спостереженнями експортний потенціал – це сукупність різних видів потенціалів: передусім виробничого, кадрового, матеріально-технічного, інвестиційно-інноваційного тощо, тому оцінювання експортного потенціалу агросектору і, найголовніше, пошук шляхів його підвищення у країнах із перехідною економікою та існуючими кризовими явищами доцільно здійснити через комплексний аналіз його факторів, оптимізація яких веде до підвищення експортного потенціалу агросектору.

Під час реалізації експортного потенціалу у повному обсязі позиції вітчизняних виробників посиляться на зовнішніх ринках. Для цього необхідно запровадити низку таких нововведень:

- переглянути конкурентні переваги національних товаровиробників, насамперед експортоорієнтованого сектору, тобто сфери сільського господарства;
- необхідно слідувати стратегії, орієнтованої на максимізацію частки експорту інноваційних та традиційних продуктів із високим рівнем доданої вартості;
- заохочення з боку держави виготовлення продукції з великим попитом на експорт у вигляді квот та низько відсоткових кредитів.

Список використаних джерел

1. Статистичний збірник «Сільське господарство України»: веб-сайт. URL: <http://ukrstat.org> (дата звернення: 15.11.2020).
2. Огляд економічної активності. URL: <https://www.me.gov.ua> (дата звернення: 14.11.2020).
3. Експортна стратегія України: Дорожня карта стратегічного розвитку торгівлі 2017–2021. URL: [https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-](https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021)

[32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021](https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021) (дата звернення: 15.11.2020).

4. Валовий внутрішній продукт України 2012–2020. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/> (дата звернення: 15.11.2020).

5. Бабан Т.О. Сутність поняття «експортний потенціал» у економічній науці. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). № 2 (18). Том. 2. Мелітополь: Люкс, 2012. С. 7–17.

6. Бестужева С.В. Методичні засади оцінки експортного потенціалу регіону. 2010. С. 75–82.

7. Івашук С.П. Розвиток експортного потенціалу в сучасній інтеграційній стратегії України: автореф. дис.... канд. екон. наук.: 08.00.02. С. П. Івашук; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». Київ, 2011. 20 с.

8. Зубрицький А.І. Експортний потенціал України в контексті конкурентних переваг. 2015. № 1. С. 140–154.

9. Ходан О.В., Глущенко Я.І. Оцінювання експортного потенціалу агропромислового комплексу України Ефективна економіка. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5052> (дата звернення: 15.11.2020).

10. Надвиничний С.А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. Тернопіль, 2018. Том 28. № 3. С. 56–61.

References

1. Statistical collection «Agriculture of Ukraine». URL: <http://ukrstat.org> (Last accessed: 15.11.2020). (in Ukrainian).
2. Review of economic activity. URL: <https://www.me.gov.ua> (Last accessed: 14.11.2020). (in Ukrainian).
3. Export Strategy of Ukraine: Roadmap for Strategic Trade Development 2017–2021. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoRozvitkuTorgivli2017-2021> (Last accessed: 15.11.2020). (in Ukrainian).
4. Gross domestic product of Ukraine 2012–2020. URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/> (Last accessed: 15.11.2020). (in Ukrainian).
5. Baban T.O. The essence of the concept of «export potential» in economics. Collection of scientific works of the Tavria State Agrotechnological University (economic sciences). № 2 (18). Vol. 2. Melitopol: Liuks, 2012. pp. 7–17. (in Ukrainian).
6. Bestuzheva S.V. Methodical bases of an estimation of export potential of region. 2010. pp. 75–82. (in Ukrainian).
7. Ivashchuk S.P. Development of export potential in the modern integration strategy of Ukraine: abstract of diss. ... PhD in economics: 08.00.02 / KNEU after V. Hetman. Kyiv, 2011. 20 p. (in Ukrainian).
8. Zubrytskyi A.I. Ukraine's export potential in the context of competitive advantages. 2015. № 1. pp. 140–154. (in Ukrainian).
9. Khodan O.V., Hlushchenko Ya.I. Assessment of the export potential of the agro-industrial complex of Ukraine *Efficient economy*. 2016. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5052> (Last accessed: 15.11.2020). (in Ukrainian).
10. Nadvynychnyi S.A. Modern conditions of formation and realization of export potential of agrarian sphere of regions of Ukraine. Ternopil, 2018. Vol. 28. № 3. pp. 56–61. (in Ukrainian).

ПЕТРИШИННаталія Ярославівна
natalia.y.petryshyn@lpnu.uaк.е.н., доцент, Національний
університет "Львівська
політехніка"**ЧИРКОВА**Юлія Леонідівна
Yuliya.L.Chyrkova@lpnu.uaк.е.н., доцент кафедри, Національний
університет "Львівська політехніка"**БОРТНИКОВА**Мар'яна Григорівна
mariana.h.bortnikova@lpnu.uaк.е.н., доцент кафедри, Національний
університет "Львівська політехніка"

УДК 338:658

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ SPACE ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ВИБОРУ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**FEATURES OF THE SPACE METHOD USING FOR THE OPTIMAL CHOICE MAKING OF STRATEGY DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY**DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\).4](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2).4)**PETRYSHYN Nataliia Yaroslavivna** – PhD in Economics, Associate Professor, National University "Lviv Polytechnic"**CHYRKOVA Yuliia Leonidivna** – PhD in Economics, Associate Professor of department, National University "Lviv Polytechnic"**BORTNIKOVA Mariana Hryhorivna** – PhD in Economics, Associate Professor of department, National University "Lviv Polytechnic"

У статті запропоновано етапи впровадження методу SPACE для здійснення оптимального вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад»; виокремлено критерії застосування методу SPACE для вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад»; проведено оцінювання наведених критеріїв, що дає змогу на основі отриманих результатів застосування рекомендованого методу SPACE обрати оптимальну стратегію розвитку ЗЕД. Встановлено, що визначальними групами критеріїв застосування методу SPACE для оцінювання діяльності з метою оптимального вибору стратегії розвитку ЗЕД є: фінансова сила; конкурентні позиції на іноземних ринках; привабливість потенційних іноземних ринків; стабільність діяльності на іноземних ринках. Впровадження рекомендацій стосовно використання методу SPACE для здійснення оптимального вибору стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності внесе загальні позитивні зміни у функціонування ТзОВ НВП «Електроприлад», сприятиме удосконаленню ЗЕД та її розвитку.

* * *

В статье предложены этапы внедрения метода SPACE для осуществления оптимального выбора стратегии развития ВЭД ООО НПП «Электроприбор»; выделены критерии применения метода SPACE для выбора стратегии развития ВЭД ООО НПП «Электроприбор»; проведена оценка выделенных критериев, что дало возможность на основании полученных результатов применения рекомендуемого метода SPACE выбрать оптимальную стратегию развития ВЭД. Установлено, что определяющими группам критериев применения метода SPACE для оценки деятельности с целью оптимального выбора стратегии развития ВЭД являются: финансовая сила; конкурентные позиции на иностранных рынках; привлекательность потенциальных иностранных рынков; стабильность деятельности на иностранных рынках. Внедрение рекомендаций по использованию метода SPACE для осуществления оптимального выбора стратегии развития внешнеэкономической деятельности внесет общие положительные изменения в функционирование ООО НПП «Электроприбор», будет способствовать совершенствованию ВЭД и ее развитию.

* * *

Introduction. Activation of international business requires the formation of a strategy for the development of foreign economic activity, because its implementation allows to increase competitiveness and flexibility under conditions of the business environment changes. Nowadays, the problems of developing the foreign economic strategy of the enterprise become especially relevant, because the modern conditions of commercial activity require fundamentally new standards, management methods and stages of international business organizing.

The purpose of the paper is to study the peculiarities of the application of the method of strategic analysis SPACE for the implementation of the optimal choice of development strategy of domestic enterprises on the example of Electroprylad SPE LLC.

Results. The SPACE method is to develop an assessment of the strategic position and strategic actions of the enterprise. This is a comprehensive method of strategic analysis, which allows you to identify and characterize the competitive position in the market in order to select the best strategy for the enterprise to act at the market. The introduction of the SPACE method for the implementation of the optimal choice of development strategy of Electroprylad SPE LLC provides for the implementation of successive stages: analysis of financial strength; determination of competitive positions in foreign markets; assessing the attractiveness of potential foreign markets; assessment of prospects for potential stability in foreign markets; selection of the optimal strategy for the development of foreign economic activity of the enterprise based on the results of the SPACE method. The SPACE method allowed to form a group of priority characteristics and parameters of Electroprylad SPE LLC activity, which were previously identified from all existing variety, allowed to organize them and determine the complex impact on the management decision-making process by validity, as well as to choose the best foreign economic development strategy.

Conclusion. Implementation of the SPACE method for selecting the strategy of foreign economic activity development of Electroprylad SPE LLC is connected with the mandatory involvement leading specialists in the strategic analysis in order to perform the necessary tasks related to the methodology of strategic analysis. The set of criteria is determined taking into account the internal priorities of work and external strategic goals of foreign economic activity. The parameters of the production and financial strength of Electroprylad SPE LLC must be fully taken into account.

Ключові слова: стратегічне управління, стратегія, стратегічний аналіз, зовнішньоекономічна діяльність, вітчизняні підприємства, метод SPACE, критерії оцінювання

Ключевые слова: стратегическое управление, стратегия, стратегический анализ, внешнеэкономическая деятельность, отечественные предприятия, метод SPACE, критерии оценки

Keywords: strategic management, strategy, strategic analysis, foreign economic activity, domestic enterprises, SPACE method, evaluation criteria

ВСТУП

Необхідність у формуванні стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) вітчизняних підприємств обумовлена активізацією міжнародного бізнесу, інтенсивним розвитком інтеграційних та глобалізаційних процесів, посиленням конкуренції на ринках, зростанням вимог, що диктує зовнішнє середовище до підприємницької діяльності тощо.

На сьогодні проблеми формування та реалізації стратегій зовнішньоекономічної діяльності особливо актуальні і значущі. Необхідність забезпечення переваг у висококонкурентному та мінливому середовищі функціонування вимагає застосування принципово нового якісного підходу до управління бізнесом, зокрема, до управління зовнішньоекономічною діяльністю, яке б полягало у використанні нових методів і стандартів організації міжнародного бізнесу.

Дослідженню питання стратегічного управління діяльністю підприємства присвячено багато праць вітчизняних та іноземних вчених, серед них: І. Ансофф [1], О. Віханський [2], В. Василенко [3], М. Володькіна [4], А. Томпсон [5], Р. Фатхутдінов [6], З. Шершньова [7] та ін. Питання стосовно зовнішньоекономічної діяльності підприємства досліджували такі вчені, як: А. Воронкова [8], Ю. Козак [9], М. Дідківський [10] та ін. Дослідження відносно стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства проводили такі вітчизняні вчені, як: Ю. Іванов [11], А. Мазаракі [12], О. Кириченко [13] та ін.

Н.Я. Пітель розглядає особливості стратегічного управління ЗЕД підприємства в умовах глобалізації, виокремлюючи фундаментальні проблеми стратегічного управління ЗЕД, запропоновано алгоритм формування стратегії управління розвитку ЗЕД [14].

Л.І. Пергат визначено сутність стратегічного управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства, охарактеризовано процес стратегічного управління ЗЕД [15].

І.В. Бабій досліджено особливості процесу формування стратегії управління зовнішньоекономічною діяльністю промислових підприємств, виявлено переваги та недоліки [16].

З.П. Двудіт, В.О. Педос визначено змістове наповнення поняття стратегії, виокремлено чинники впливу на стратегічне управління зовнішньоекономічною діяльністю, основні етапи формування стратегії ЗЕД [17].

М.О. Карпенко, Ю.С. Карпик розглянуто роль стратегічного планування в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємств [18].

А.Р. Дунська, І.Д. Усачова дослідили циклічність кризових явищ у зовнішньоекономічній діяльності. Автори визначили структуру та складові елементи планування ЗЕД, проаналізували особливості розроб-

лення стратегії ЗЕД [19].

О.А. Джусов, А.Д. Прокоф'єва визначили основні складники механізму стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності, його проблеми й перспективи вдосконалення із урахуванням закордонного досвіду [20].

Результати аналізу джерел [1–24] вказують на те, що багато праць за цією тематикою присвячено вивченню стратегій розвитку підприємств, стратегій формування експортного потенціалу, стратегій конкурентних переваг тощо. Актуальним залишається дослідження особливостей здійснення стратегічного управління ЗЕД вітчизняних підприємств, обґрунтування можливості їх застосування й необхідної модифікації до реалій функціонування існуючих стратегічних інструментів, ефективність застосування яких підтверджена багатолітньою практикою функціонування міжнародних компаній.

МЕТА роботи полягає у дослідженні особливостей застосування методу стратегічного аналізу SPACE для здійснення оптимального вибору стратегії розвитку вітчизняних підприємств на прикладі діяльності ТзОВ НВП «Електроприлад».

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Використана методика дослідження: загальні методи пізнання (аналізування, спостереження й порівняння, групування, метод бальних оцінок тощо) у формуванні основних положень проведеного дослідження; метод графічного моделювання під час розроблення послідовності етапів впровадження методу SPACE для здійснення оптимального вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад».

РЕЗУЛЬТАТИ

Метод SPACE полягає у розробленні оцінки для стратегічного становища і стратегічних дій підприємства. Це комплексний метод стратегічного аналізування, що дозволяє визначити та охарактеризувати конкурентну позицію на ринку з метою подальшого вибору оптимального варіанту стратегії діяльності на ринках. У процесі надання оцінки вивчаються фактори зовнішнього та внутрішнього характеру впливу. Кожен вплив оцінюється за багатьма факторами, що обумовлює застосування полікритеріального підходу в оцінюванні.

Метод SPACE дозволить сформулювати групу пріоритетних характеристик та параметрів діяльності ТзОВ НВП «Електроприлад», попередньо їх ідентифікувавши з усієї множини існуючих, здійснити їх впорядкування і визначити зважений вплив на процес прийняття управлінських рішень за вагомістю.

Товариство з обмеженою відповідальністю науково-виробниче підприємство «Електроприлад» (ТзОВ НВП «Електроприлад») сьогодні цілком справедливо

займає позицію передового вітчизняного промислового підприємства, адже володіє сучасними виробничими потужностями, що забезпечують повний цикл розроблення та серійного виробництва якісного та порівняно недорогого обладнання для аварійного оповіщення, озвучення, проводового мовлення, а також гучномовного та спеціального зв'язку. Підприємство вже понад 25 років успішно функціонує на ринку і є фактично виробником-монополістом у своїй галузі діяльності в Україні.

Ключовим напрямом діяльності ТзОВ НВП «Електроприлад» сьогодні є виробництво комплексних систем звукового сповіщення, зокрема комплексів оповіщення та управління евакуацією людей у разі пожежі під власною торговельною маркою VELLEZ. Зокрема, підприємство серійно випускає: широкий спектр гучномовців для озвучування й оповіщення приміщень і відкритих площ; комплекси оповіщення людей про пожежу у моноблочному і блочному виконанні; устаткування виробничого гучномовного зв'язку, трансляції музичних програм; устаткування оповіщення для АЗС, переговорні пристрої клієнт-касер; устаткування

озвучування; устаткування оповіщення і зв'язку тощо.

ТзОВ НВП «Електроприлад» як офіційно зареєстрований суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності здійснює такі її види, як експорт (власної виготовленої продукції) та імпорт (матеріалів та комплектуючих). У сучасних євроінтеграційних умовах експортні операції найбільше реалізуються із контрагентами з Польщі, Молдови, Азербайджану та інших країн СНД.

Етапи впровадження методу SPACE для здійснення оптимального вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад» представлено на рис. 1.

Визначальні групи критеріїв застосування методу SPACE для оцінювання діяльності для оптимального вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад»: фінансова сила ТзОВ НВП «Електроприлад»; конкурентні позиції ТзОВ НВП «Електроприлад» на іноземних ринках, що формуються на основі конкурентоздатності; привабливість потенційних іноземних ринків для діяльності ТзОВ НВП «Електроприлад»; стабільність діяльності ТзОВ НВП «Електроприлад» на іноземних ринках.

Рис. 1. Етапи впровадження методу SPACE для здійснення оптимального вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад» [розроблено та сформовано авторами]

Реалізація методу SPACE для вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад» пов'язана з обов'язковим залученням до стратегічного аналізу діяльності провідних фахівців із метою виконання необхідних завдань, що стосуються методології стратегічного аналізування, специфіки ЗЕД, профілю діяльності підприємства. Набір критеріїв визначається із врахуванням внутрішніх пріоритетів роботи й зовнішніх стратегічних цілей ЗЕД. Повною мірою мають бути враховані параметри виробничої та фінансової сили ТзОВ НВП «Електроприлад».

З експертів формується група для розроблення стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад». Обирається її керівник. Визначаються основні напрями роботи. Розробляються критерії для оцінювання методом SPACE-аналізу (табл. 1). За кожним із них

визначається вагомість, бальна оцінка, добуток яких відображає кількісне значення зваженої оцінки (табл. 2). Робочою групою на підставі результатів SPACE-аналізу визначаються можливі варіанти стратегії розвитку ЗЕД, які представляються на розгляд керівнику підприємства для остаточного затвердження одного із них. У випадку виникнення потреби в змінах, обрана стратегія може бути переглянута й модифікована з урахуванням інших альтернативних варіантів стратегії розвитку ЗЕД.

Отримані значення критеріїв відповідають агресивній стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад» (наращення виробництва, захоплення ринків, пошук нових контрагентів та залучення нових клієнтів), яка рекомендується за результатами проведеного стратегічного аналізу методом SPACE.

Таблиця 1

Рекомендовані критерії застосування методу SPACE для вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад» [розроблено та сформовано авторами]

Групи критеріїв	Рекомендовані критерії
Фінансова сила ТзОВ НВП «Електроприлад»	<ul style="list-style-type: none"> – прибутковість діяльності; – ліквідність діяльності; – виробничі витрати; – структура капіталу; – структура заборгованості.
Конкурентні позиції ТзОВ НВП «Електроприлад» на іноземних ринках	<ul style="list-style-type: none"> – частка іноземного ринку; – місткість ринку; – асортимент продукції (послуг); – рентабельність продажів; – можливість реалізовувати маркетингові заходи; – можливість впливати на рівень цін; – можливість зв'язку зі споживачами.
Привабливість потенційних іноземних ринків для ТзОВ НВП «Електроприлад»	<ul style="list-style-type: none"> – привабливість ринку; – кон'юнктура ринку та її вплив на розвиток ринку; – конкуренція на ринку; – стадія життєвого циклу товару на ринку.
Стабільність діяльності ТзОВ НВП «Електроприлад» на іноземних ринках	<ul style="list-style-type: none"> – стабільність прибутку; – стадія розвитку ринку; – рекламні можливості на ринку.

Таблиця 2

Оцінювання критеріїв за методом SPACE для вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад» [розроблено та сформовано авторами]

Критерії оцінювання	Бальні оцінки критеріїв [1, 10]	Вагомість критеріїв	Зважені оцінки критеріїв, бали
Фінансова сила ТзОВ НВП «Електроприлад»			6,4
– прибутковість діяльності	7	0,4	2,8
– ліквідність діяльності	6	0,3	1,8
– виробничі витрати	6	0,3	1,8
Конкурентні позиції ТзОВ НВП «Електроприлад» на іноземних ринках			2,1
– рентабельність продажів	5	0,2	1,0
– частка іноземного ринку	1	0,5	0,5
– можливість впливати на рівень цін	2	0,3	0,6
Привабливість потенційних іноземних ринків для ТзОВ НВП «Електроприлад»			7,6
– привабливість ринку	8	0,4	3,2
– конкуренція на ринку	8	0,4	3,2
– стадія життєвого циклу товару на ринку	6	0,2	1,2
Стабільність діяльності ТзОВ НВП «Електроприлад» на іноземних ринках			5,8
– стабільність прибутку	5	0,5	2,5
– стадія розвитку ринку	7	0,3	2,1
– рекламні можливості на ринку	6	0,2	1,2

ВИСНОВКИ

Визначальними групами критеріїв застосування методу SPACE для оцінювання діяльності з метою оптимального вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад» є: фінансова сила; конкурентні позиції на іноземних ринках, що формуються на основі конкурентоздатності; привабливість потенційних іноземних ринків для діяльності ТзОВ НВП «Електроприлад»; стабільність діяльності на іноземних ринках.

Реалізація методу SPACE для вибору стратегії розвитку ЗЕД ТзОВ НВП «Електроприлад», пов'язана з обов'язковим залученням до стратегічного аналізу діяльності провідних фахівців із метою виконання необхідних завдань, що стосуються методології стратегічного аналізування, специфіки ЗЕД, профілю діяльності підприємства. Набір критеріїв визначається із врахуванням внутрішніх пріоритетів роботи й зовніш-

ніх стратегічних цілей ЗЕД. Повною мірою мають бути враховані параметри виробничої та фінансової сили ТзОВ НВП «Електроприлад».

У результаті впровадження наведених розробок у практичну діяльність ТзОВ НВП «Електроприлад» буде отримано такі ефекти: економічний ефект, як результат покращення показників ЗЕД підприємства, завдяки вдосконаленню процесу стратегічного планування розвитку ЗЕД, можливості вибору найбільш прийнятного варіанту стратегії розвитку ЗЕД за допомогою методу SPACE; інформаційний ефект, викликаний вдосконаленням інформаційних процесів у межах стратегічного управління ЗЕД, зокрема, стратегічного планування ЗЕД; технологічний ефект, отриманий від впровадження технології реалізації здійснення стратегічного управління розвитком ЗЕД, вдосконалення механізму реалізації розвитку ЗЕД та інших суміжних процесів.

Впровадження рекомендацій до використання методу SPACE для здійснення оптимального вибору стратегії розвитку зовнішньоекономічної діяльності внесе загальні позитивні зміни у функціонування ТЗОВ НВП «Електроприлад», сприятиме вдосконаленню ЗЕД та її розвитку, який надалі реалізуватиметься на засадах ефективного стратегічного управління.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб: Питер, 1999. 416 с.
2. Виханский О.С. Стратегическое управление. М.: Economist, 2004. 296 с.
3. Василенко В.А., Ткаченко Т.И. Стратегическое управление. К.: ЦУЛ, 2003. 396 с.
4. Володькина М.В. Стратегический менеджмент. К.: Знание, 2002. 159 с.
5. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент: Концепции и ситуации для анализа. М.: Вильямс, 2003. 924 с.
6. Фатхутдинов Р.А. Стратегический менеджмент. М.: «Дело», 2004. 448 с.
7. Шершньова З.Є., Оборська С.В., Ратушний Ю.М. Стратегічне управління. К.: КНЕУ, 2001. 232 с.
8. Воронкова А.Е., Лежепькова В.Г., Свірідова О.В., Погорелов Ю.С. Основы зовнішньоекономічної діяльності. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2010. 320 с.
9. Козак Ю.Г., Логвінова Н.С., Сваченко І.Ю. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 792 с.
10. Дідківський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність. К.: Знання, 2006. 462 с.
11. Иванов Ю.Б., Тищенко О.М., Чечетова-Терашвілі Т.М., Ревенко О.В. Стратегія підприємства. Х.: ВД «ІНЖЕК», 2009. 560 с.
12. Мазаракі А.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. К.: Київ. Нац. торг.-ун-т, 2012. 824 с.
13. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. К.: Знання, 2008. 518 с.
14. Пітель Н.Я. Особливості стратегічного управління зовнішньоекономічної діяльності підприємства в умовах глобалізації. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2015. Вип. 87(2). С. 120–128. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2015_87\(2\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2015_87(2)_17).
15. Пергат Л.І. Сутність стратегічного управління зовнішньоекономічної діяльністю підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2012. № 244. С. 114–119.
16. Бабій І.В. Особливості формування стратегій управління зовнішньоекономічної діяльністю промислових підприємств. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2016. Випуск 2 (02). С. 123–126.
17. Двудіт З.П., Педос В.О. Окремі аспекти особливостей стратегії зовнішньої економічної діяльності підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 18. С. 196–200.
18. Карпенко М.О., Карпик Ю.С. Роль стратегічного планування в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю підприємств URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/download/457/445>.
19. Дунська А.Р., Усачова І.Д. Циклічність кризових явищ у зовнішньоекономічній діяльності України. *Проблеми й перспективи розвитку підприємництва*. 2016. № 3(2). С. 73–79. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2016_3\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2016_3(2)_16).
20. Джусов О.А., Прокоф'єва А.Д. Стратегічні альтернативи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій*. 2014. Т. 22, вип. 3. С. 24–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2014_22_3_6.
21. Кузьмін О.Є., Петришин Н.Я., Дорошкевич К.О. Стратегічна діяльність підприємств: технології планування та побудова карт: монографія. Львів: Міські інформаційні системи, 2011. 320 с.
22. Ліщинська В.В. Вибір оптимальної конкурентної стратегії підприємства в умовах інтервальних оцінок критеріїв її результативності. *Бізнес Інформ*. 2019. № 7. С. 325–330.
23. Гнедіна К.В. Стратегія: сутність, переваги, методи та прийоми формування. *Бізнес Інформ*. 2019. № 2. С. 14–20.
24. Мазоренко О.В. Критерії вибору експортної стратегії підприємства. *Бізнес Інформ*. 2019. № 8. С. 253–258.

References

1. Ansoff I. New corporative strategy. Saint Petersburg: «Piter», 1999. 416 p. (in Russian).
2. Vihanskiy O.S. Strategic management. Moscow: «Economist», 2004. 296 p. (in Russian).
3. Vasylenko V.A., Tkachenko T.I. Strategic management. Kyiv: TSUL, 2003. 396 p. (in Russian).
4. Volodkina M.V. Strategic management. Kyiv: «Znannia», 2002. 159 p. (in Russian).
5. Thompson A.A., Strickland A.Dzh. Strategic management: Concepts and situations for analysys. Mocsow: «Williams», 2003. 924 p. (in Russian).
6. Fatkhutdinov R.A. Strategic management. Moscow: «Delo», 2004. 448 p. (in Russian).
7. Shershniova Z.Ye., Oborska M.V., Ratushnyi Yu.M. Strategic management. Kyiv: KNEU, 2001. 232 p. (in Ukrainian).
8. Voronkova A.E., Lezhepiokova V.H., Sviridova O.V., Pohorelov Yu.S. Fundamentals of foreign economic activity. Luhansk: Publishing House of SNU after V. Dal, 2010. 320 p. (in Ukrainian).
9. Kozak Yu.H., Lohviniva N.S., Svachenko I.Yu. Foreign economic activities of enterprises. Kyiv: «Center of educational literature», 2006. 792 p. (in Ukrainian).
10. Didkivskiy M.I. Foreign economic activities of the enterprise. Kyiv: «Znannia», 2006. 462 p. (in Ukrainian).
11. Ivanov Yu.B., Tyshschenko O.M., Chechetova-Terashvili T.M., Revenko O.V. Strategy of an enterprise. Kharkiv: «ІНЖЕК», 2009. 560 p. (in Ukrainian).
12. Mazaraki A.A. Management of foreign economic activities. Kyiv: KNUTE, 2012. 824 p. (in Ukrainian).
13. Kyrychenko O.A. Management of foreign economic activities. Kyiv: «Znannia», 2008. 518 p. (in Ukrainian).
14. Pitel N.Ya. Features of strategic management of enterprises foreign economic activity in the context of globalization. *Collected Works of Uman National University of Horticulture*. 2015. Issue 87(2). pp. 120–128. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2015_87\(2\)_17](http://nbuv.gov.ua/UJRN/zhpumus_2015_87(2)_17). (Last accessed: 17.10.2020). (in Ukrainian).
15. Perhat L.I. The essence of managing the enterprise foreign economic activity. *Culture of Black Sea People*. 2012. № 244. pp. 114–119. (in Ukrainian).
16. Babii I.V. Features of the formation of strategies for managing foreign economic activity of industrial enterprises. *Eastern Europe: economy, business and management*. 2016. Issue 2 (02). pp. 123–126. (in Ukrainian).
17. Dvulit Z.P., Pedos V.O. Certain aspects of the features of the strategy of enterprises foreign economic activity. *Global and National Problems of Economy*. 2017. Issue 18. pp. 196–200. (in Ukrainian).
18. Karpenko M.O., Karpik Yu.S. The role of strategic planning in enterprises foreign economic activities management. URL: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/download/457/445>. (Last accessed: 19.10.2020). (in Ukrainian).
19. Dunska A.R., Usachova I.D. The cyclical nature of the

crisis in the foreign economic activity of Ukraine. *Problems and perspectives of entrepreneurship development*. 2016. № 3(2). pp. 73–79. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2016_3\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/piprp_2016_3(2)_16). (Last accessed: 19.10.2020). (in Ukrainian).

20. Dzhusov O.A., Prokofieva A.D. Strategic alternatives for enterprises foreign economic activities development. *European Journal of Management Issues*. 2014. Vol. 22, Issue 3. pp. 24–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumi_2014_22_3_6. (Last accessed: 19.10.2020). (in Ukrainian).

21. Kuzmin O.Ye., Petryshyn N.Ya., Doroshkevych K.O. Strategic activities of enterprises: planning technologies and

constructing maps: monography. Lviv: «Miski informatiini systemy», 2011. 320 p. (in Ukrainian).

22. Lishchynska V.V. The choice of the optimal competitive strategy of the enterprise in the conditions of interval evaluations of the criteria of its effectiveness. *Business Inform.* 2019. № 7. pp. 325–330. (in Ukrainian).

23. Hnedina K.V. Strategy: essence, advantages, methods and instruments of formation. *Business Inform.* 2019. № 2. pp. 14–20. (in Ukrainian).

24. Mazorenko O.V. Criterion for selecting the enterprise export strategy. *Business Inform.* 2019. № 8. pp. 253–258. (in Ukrainian).

ПОКАЛЬЧУК
Михайло Юрійович

УДК 349.42:336.221(477)

БІНЬКОВСЬКА
Юлія Іванівна
juliabinkovska22@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ОПОДАТКУВАННЯ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

к.е.н., асистент, Національний
юридичний університет імені
Ярослава Мудрого

FEATURES OF TAXATION IN THE AGRICULTURAL COMPLEX OF UKRAINE

студентка, Національний
юридичний університет імені
Ярослава Мудрого

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\).5](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2).5)

POKALCHUK Mykhailo Yuriiovych – PhD in Economics, Assistant, National Law University after Yaroslav the Wise

BINKOVSKA Yuliia Ivanivna – student, National Law University after Yaroslav the Wise

У статті досліджено основні питання оподаткування агропромислового комплексу України. А також визначено особливості здійснення сплати податків сільськогосподарськими товаровиробниками. Окремо здійснено аналіз тих проблем, що виникають у сфері сільськогосподарського товаровиробництва, що є негативним, як для внутрішньої політики, так і зовнішньої політики України.

* * *

В статье исследованы основные вопросы налогообложения агропромышленного комплекса Украины. А также определены особенности осуществления уплаты налогов сельскохозяйственными товаропроизводителями. Отдельно осуществлен анализ тех проблем, возникающих в сфере сельскохозяйственного производства товара, что является негативным как для внутренней политики, так и внешней политики Украины.

* * *

Introduction. The issue of taxation of the agro-industrial complex of Ukraine has always been relevant. Because the appropriate level of tax procedures ensures the proper implementation of agricultural producers of their activities.

The purpose of the paper is to determine the main features of taxation of the agro-industrial complex of Ukraine and to find out what problems arise during the payment of taxes by agricultural producers.

Results. The agro-industrial complex of Ukraine includes certain types of agricultural producers, the successful operation of which, first of all, depends on the appropriate level of state support, and in our case – tax support. Currently, the activities of agricultural producers are taxed in accordance with the rules of preferential or simplified taxation (payment of a single tax of the fourth group), but they are also given the right to choose the type of taxation on general terms (income tax). General taxation should be understood as payment of a number of taxes established by the TCU: income tax, value added tax, property tax (land tax), rent for special use of water. As for the simplified taxation system, it applies to taxpayers of the fourth tax groups.

Conclusion. Thus, on the basis of theoretical generalization, a description of tax regulation was given as one of the main means used by the state to regulate business activities.

Ключові слова: агропромисловий комплекс України, сільськогосподарські товаровиробники, платники єдиного податку четвертої групи

Ключевые слова: агропромышленный комплекс Украины, сельскохозяйственные товаропроизводители, плательщики единого налога четвертой группы

Keywords: agro-industrial complex of Ukraine, agricultural producers, single tax payers of the fourth group

ВСТУП

Питання оподаткування агропромислового комплексу (АПК) України як одного з найбільш важливих напрямів у внутрішній та зовнішній політиці нашої держави останнім часом набирає все більшої актуальності. Адже недосконалість законодавства у цій сфері призводить до зростання податкового навантаження на сільськогосподарські підприємства, що, як зазначають науковці, «є наслідком не тільки бажання уряду підвищити рівень доходів бюджету, а й того факту, що ставки й базу оподаткування протягом довгого періоду не переглядали й не приводили у відповідність до існуючих економічних умов» [1, с. 41].

Причому давно вже є міфом те, що «вітчизняне сільське господарство є бездонною діжкою для державного бюджету. Як не дивно, але саме аграрний сектор визначає прибутковість роботи всього АПК та його спроможність сплачувати більш як 34 млрд грн

податкових платежів щорічно починаючи з 2010 року» [2, с. 34].

Тому це питання було, є й буде завжди актуальним, доки законодавець не приведе нормативні акти у цій сфері до належного хоча б європейського рівня.

Розв'язанням проблеми у сфері оподаткування агропромислового комплексу України займалися такі науковці як В.М. Жук [2], О.В. Курман [4], О.М. Туєва [7], М.В. Шульга та В.Ю. Уркевич [8] та ін.

МЕТА роботи – визначити основні особливості оподаткування агропромислового комплексу України та з'ясувати, які проблеми виникають під час здійснення сплати податків сільськогосподарськими товаровиробниками.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для належного визначення стану оподаткування

АПК України використано порівняльно-правовий метод, на підставі якого здійснено аналіз законодавства та публікацій науковців у цій сфері з приводу основних питань оподаткування діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

РЕЗУЛЬТАТИ

Питання оподаткування агропромислового комплексу України лежить в одній площині з розумінням саме того, які галузі сільськогосподарського виробництва входять до цієї сфери. Спочатку проаналізуємо сутність поняття «агропромисловий комплекс». Так, визначення останнього на законодавчому рівні не закріплено, проте М.О. Дергалюк було здійснено аналіз поглядів ряду науковців, таких як П.Т. Саблук, Ю.А. Гороховця, М.Й. Хорунжого та ін. з приводу розуміння ними цього поняття. Найбільш прийнятним, на наш погляд, є авторське визначення дослідниці, яка вважає, що «агропромисловий комплекс слід визначати як складну інтегровану соціально-економічну систему взаємопов'язаних галузей із приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання сільськогосподарської продукції, яким притаманні специфічні (певні) функціональні ознаки, що здійснюють відтворення виробничих сил і виробничих відносин» [3, с. 36]. Отже, до сільськогосподарського виробництва належать галузі тваринництва та рослинництва, а також, як зазначає Т.В. Курман, сюди «варто віднести й аквакультуру, рибальство та лісове господарство» [4, с. 135].

Безпосереднім здійсненням цієї діяльності займаються сільськогосподарські товаровиробники, визначення яких міститься у пп. 14.1.235 ст. 14 Податкового кодексу (ПКУ) України [5]. Так, сільськогосподарським товаровиробником є юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа – підприємець, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробленням на власних чи орендованих потужностях, зокрема власновиробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання.

До складу сільськогосподарських товаровиробників належать сільськогосподарські підприємства як державної, так і комунальної форми власності; сільськогосподарські товариства; кооперативи (відповідно до чинної редакції Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21 липня 2020 р. № 819-ІХ [6]); фермерські господарства, зокрема сімейні фермерські господарства; а також агрохолдингові компанії.

Отже, до агропромислового комплексу України належать певні види сільськогосподарських товаровиробників. Важливу роль в успішному функціонуванні останніх відіграє саме державна підтримка сільського господарства, яка, крім того, вважається «обов'язковим компонентом і пріоритетом аграрної політики» [7, с. 59]. Одним із видів державної підтримки є податкова підтримка.

Важливо зазначити про те, що обов'язок сплати податків закріплено в Конституції України. Окрім цього, науковці відносять податки, а також дотації, бюджетні асигнування до системи захисту сільсько-

господарських товаровиробників, а безпосередньо метод податкового регулювання, який здійснюється шляхом призначення та диференціації податкових ставок, введення податкових пільг, звільнення від податків – до непрямого регулювання аграрного сектору економіки [8, с. 232].

На підставі такої думки науковців, слід сказати, що податкова підтримка в агропромисловому комплексі повинна бути спрямована на захист інтересів сільськогосподарських товаровиробників, тобто першочерговим завданням законодавця є встановлення належної системи оподаткування отже, щоби це не стало тягарем для зазначених суб'єктів.

Адже нині від нестабільності податкового законодавства насамперед страждає малий агробізнес, роль якого в Україні дедалі зростає. Так, на думку О.В. Круковської, за належної податкової політики він сприяє збільшенню обсягу податкових платежів. Крім цього, роль малого агробізнесу полягає у забезпеченні прибуткової діяльності як фізичних, так і юридичних осіб, а також розвитку власної справи та збільшенню конкуренції на ринку [9, с. 86].

Помітну роль податкової нестабільності відчуває на собі й інвестиційна політика. Так, за «результатами опитування іноземних інвесторів найбільшим мінусом українського інвестиційного середовища є висока кількість податків, нестабільність податкового законодавства та складність податкових процедур, проте, як не дивно, але привабливими для них є родюча земля, недорогі та кваліфіковані трудові ресурси, великий внутрішній ринок, вигідне географічне положення для експорту своєї продукції» [8, с. 176–177].

Отже, нині діяльність сільськогосподарських товаровиробників оподатковується відповідно до правил пільгового, або ж спрощеного оподаткування (сплата єдиного податку четвертої групи), проте їм також надано право обрати вид оподаткування на загальних умовах (сплата податку на прибуток).

А взагалі доречно було б згадати й про те, що трансформація податкового законодавства в Україні розпочалась саме з моменту набрання чинності Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17 грудня 1998 р. № 320-XIV, яким було вперше введено спеціальний режим оподаткування. Адже на той час прийнятного нині для нас Податкового кодексу України [8] ще не існувало. Науковці називають фіксований сільськогосподарський податок (ФСП) «інструментом стимулювання сільськогосподарського виробництва», який на той період був достатнім, на думку законодавця, у сфері оподаткування сільського господарства [1, с. 38]. Проте вже у 2010 р. ФСП припинив виконувати ті сподівання, які були покладені на нього, і взагалі – цей податок поступово втрачав свою регуляторну функцію [1, с. 41], а з моменту прийняття ПКУ у 2010 р. лише підсилював його фіскальне значення.

Так, перед законодавцем постало нове завдання – покращити становище сільськогосподарських товаровиробників шляхом зменшення податкового навантаження, а тому починаючи з 2015 р. Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28 грудня 2014 р. № 71-VIII [10]

ФСП (практично без змін) формально приєднано до спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності у формі платників єдиного податку четвертої групи. Як і за існування ФСП, так і під час введення платників єдиного податку четвертої групи, платники на той час звільнялися від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з податку на прибуток підприємств, податку на майно (у частині земельного податку, крім земельного податку за земельні ділянки, що не використовуються для ведення сільськогосподарського товаровиробництва) та рентної плати за спеціальне використання води [1, с. 41].

Проте на цей час сільськогосподарських виробників звільнено також від сплати:

1) податку на додану вартість з операцій із постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, крім податку на додану вартість, що сплачується фізичними особами та юридичними особами, які обрали ставку єдиного податку, визначену пп. 1 п. 293.3 ст. 293 ПКУ, а також що сплачується платниками єдиного податку четвертої групи;

2) податку на майно у частині земельного податку за земельні ділянки, що використовуються платниками єдиного податку першої-третьої груп для провадження господарської діяльності, за які сільськогосподарські товаровиробники звільнялися від оплати, крім діяльності з надання земельних ділянок та/або нерухомого майна, що розташоване на таких земельних ділянках, в оренду (найм, позичку) та платниками єдиного податку четвертої групи для ведення сільськогосподарського товаровиробництва (згідно з Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві» від 16 січня 2020 р. № 466-IX [11]).

Отже, під загальним оподаткуванням слід розуміти сплату всієї низки податків, встановлених ПКУ: податку на прибуток, податку на додану вартість, податку на майно (земельний податок), рентну плату за спеціальне використання води. Причому, як зазначає Р.В. Сидоренко, «результуючим» податком [12, с. 173] серед цього переліку є податок на прибуток, ставка якого є незмінною – 18 %.

Стосовно спрощеної системи оподаткування, то вона застосовується до платників єдиного податку четвертої групи. Так, такими платниками відповідно до пп. 291.4 ст. 291 ПКУ [5] є сільськогосподарські товаровиробники:

а) юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, в яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %;

б) фізичні особи – підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», за умови виконання сукупності таких вимог:

– здійснюють виключно вирощування, відгодовування сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, перероблення такої власновирощеної або відгодованої продукції та її продаж;

– провадять господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси;

– не використовують працю найманих осіб;

– членами фермерського господарства такої фізичної особи є лише члени її сім'ї у визначенні ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України;

– площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства становить не менше двох гектарів, але не більше 20 гектарів.

Так, наведених фізичних осіб-підприємців було включено до цього переліку на підставі Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств» від 10 липня 2018 р. № 2497-VIII [13], що дозволило створити умови для започаткування сімейних фермерських господарств та детінізації підприємницької діяльності у цій аграрній сфері. Позитивним у цьому випадку стало зростання надходжень до місцевих бюджетів від сплати податків і створення нових робочих місць на селі.

Об'єктом оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому в користування, зокрема на умовах оренди.

Базою оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи для сільськогосподарських товаровиробників є нормативна грошова оцінка 1 гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного станом на 1 січня базового податкового (звітного) року відповідно до порядку, встановленого ПКУ для справляння плати за землею.

Для платників єдиного податку четвертої групи розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування та становить (у відсотках бази оподаткування): для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, а також сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого ґрунту) – 0,95; для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, – 0,57; для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях) – 0,57; для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, – 0,57; для земель водного фонду – 2,43; для сільськогосподарських угідь, що перебувають в умовах закритого ґрунту, – 6,33. Хоча, порівнюючи з тим же 2016 р., ці ставки було збільшено, що також мало значний вплив на діяльність аграріїв.

Податковим (звітним) періодом для платників єдиного податку четвертої групи є календарний рік, який починається з першого числа першого місяця податкового (звітного) періоду й закінчується останнім

календарним днем останнього місяця податкового (звітного) періоду.

Платники єдиного податку четвертої групи: самостійно обчислюють суму податку щороку станом на 1 січня й не пізніше 20 лютого поточного року подають відповідному контролюючому органу за місцезнаходженням платника податку та місцем розташування земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік за встановленою формою або ж сплачують податок щоквартально упродовж 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах: у I кварталі – 10 %; у II кварталі – 10 %; у III кварталі – 50 %; у IV кварталі – 30 %.

Окремо слід зауважити про сплату податку на додану вартість (далі – ПДВ), справляння якого останніми роками зазнало низки змін. Так, до 1 січня 2016 р. всі суми нарахованого ПДВ не сплачувались до бюджету, а сільськогосподарські підприємства мали право залишити їх на своїх рахунках, що «забезпечувало значне нарощування доходів, а відповідно і прибутку та рентабельності підприємств» [15, с. 275]. На 2016 р. було введено в дію перехідні положення, згідно з якими цей податок сплачувався таким способом: операції із зерновими та технічними культурами – 85 % до держбюджету, 15 % на спецрахунок; операції з продукцією тваринництва – 20 % до держбюджету, 80 % на спецрахунок; операції з іншими сільськогосподарськими товарами та послугами – 50 % до держбюджету, 50 % на спецрахунок. Проте з 01 січня 2017 р. ст. 209 ПКУ визнано такою, що втратила чинність, тобто сільськогосподарські підприємства почали сплачувати ПДВ на загальних підставах. Так, оцінюючи дані Звіту Рахункової палати про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами державної влади у частині повноти та своєчасності сплати податків суб'єктами господарювання у сільському господарстві за 2018 р., слід зауважити, що «такі зміни не сприяли збільшенню реальних надходжень до державного бюджету. За оцінкою Рахункової палати, до державного бюджету у 2017 р. надійшло на 27,2 % та 13,4 % менше загальної суми ПДВ, сплаченої до державного бюджету та зарахованої на спеціальні рахунки у 2016 р. і 2015 р. відповідно» [14].

Не можемо не погодитись із цією думкою Т.П. Добруніка, що такі зміни ПДВ мали чи не найбільший вплив на розвиток аграрного сектору економіки. Після скасування спецрежиму ПДВ у найгіршому становищі опинилась галузь тваринництва, адже це було чи не єдиним способом збереження галузі. Проте згодом держава вирішила виправити становище й надати бюджетні дотації на період з 1 січня 2017 р. до 1 січня 2022 р., щоб хоч якось підтримати їх у зв'язку з скасуванням спеціального режиму з ПДВ [15, с. 272].

У цьому випадку доречно буде зазначити думки Т.П. Добруніка і Р.В. Сидоренка, які вважають, що для встановлення належного механізму стягнення ПДВ слід звернутися до досвіду європейських країн, таких як Польща, Угорщина, Румунія, де застосовуються знижені ставки цього податку. Як компроміс у цій ситуації, Р.В. Сидоренко пропонує варіант оподаткування «50 на 50», – коли відшкодовуватиметься лише половина суми ПДВ або залишити можливість 100 % від-

шкодування лише для малих фермерських господарств [12, с. 175]. Дещо іншою з цього приводу є думка Т.П. Добруніка, який вважає, що доцільним буде запровадження диференційованого підходу до оподаткування деяких категорій сільгоспвиробників та узгодження податкових преференцій із державними пріоритетами розвитку галузі [15, с. 278].

Деякі правила оподаткування застосовуються до осіб, які ведуть особисті селянські господарства з огляду на те, що вони не є юридичними особами, а тому не здійснюють підприємницьку діяльність. Причому реалізація надлишків продукції, виготовленої ними для власних потреб, теж не вважатиметься підприємництвом через вимушений характер її здійснення. Проте до переваг особистого селянського господарства над іншими організаційно-правовими формами господарювання можна віднести його доступність, що полягає в спрощеному порядку його створення, та відносну самостійність, яка проявляється у відсутності надмірного контролю з боку держави [16, с. 130].

Так, діяльність особистих селянських господарств оподатковується таким способом. Якщо особисте селянське господарство здійснює свою діяльність на земельних ділянках, загальний обсяг яких не перевищує 2 га, то тоді його діяльність не підлягає оподаткуванню. Якщо ж до процесу виробництва долучаються ще земельні частки (паї), що є результатом спадкування або виділення в натурі (на місцевості) одного із членів особистого селянського господарства, і загальний обсяг сільськогосподарських угідь у такому разі перевищує 2 га, то дохід від продажу сільськогосподарської продукції особистим селянським господарством підлягає оподаткуванню на загальних підставах.

Що стосується реалізації особистим селянським господарством сільськогосподарської продукції тваринного походження, то за загальним правилом такий випадок господарської діяльності не підлягає оподаткуванню. Це правило поширюється лише на ті випадки, коли йдеться про продаж власної продукції тваринництва, що віднесена до груп 1–5, 15, 16 та 41 УКТ ЗЕД, та сума такого прибутку не перевищує 50 розмірів мінімальних заробітних плат, встановлених законом на 1 січня поточного року [16, с. 131].

І наостанок декілька слів про особливості оподаткування агрохолдингів в Україні, з приводу яких думки науковців розділились. Так, В.М. Жук вважає, що для агрохолдингів пільгове оподаткування є «привабливим інструментом створення «законних» схем ухилення від сплати значної частини податків. Адже найбільш поширеним явищем у підконтрольних холдингам агроформуваннях є закупівля сільгоспсировини за вищими, ніж ринкові, цінами, що, так само, призводить до викривлення статистичної звітності щодо прибутковості сільськогосподарської діяльності» [2, с. 35]. Проте Ю.А. Карпишин називає «мотивами створення агрохолдингів – зниження податкового навантаження, підвищення ступеня переробки аграрної продукції та її якості, стимулювання інвестування капіталу переробних підприємств у виробництво сільгоспсировини. Проте все ж негативним ефектом він вважає недонадходження податкових платежів і зборів у місцеві бюджети» [17, с. 44]. Однак, порівню-

ючи думки науковців, ми все-таки вважаємо, що діяльність агрохолдингів потрібно оподатковувати на загальних підставах з огляду на їхню прибутковість та масштабність.

ВИСНОВКИ

Отже, на підставі теоретичного узагальнення було надано характеристику податковому регулюванню як одному з основних засобів, які використовує держава для регулювання підприємницької діяльності. Нестабільність податкового законодавства, часті зміни ставок та збільшення податкового навантаження за рахунок скасування спецрежиму ПДВ, а натомість сплата ПДВ на загальних умовах стають підставами несплати податків у великих розмірах сільськогосподарськими товаровиробниками до державного та місцевих бюджетів.

Вважаємо, що вирішенням цих завдань повинен стати належний компроміс між органами державної влади та сільськогосподарськими товаровиробниками, зафіксований у нормативно-правових актах, що регулюють особливості оподаткування останніх.

Список використаних джерел

1. Синявська Л., Онисько С., Марків Г. Становлення та перспективи функціонування прямого оподаткування сільськогосподарських підприємств. *Аграрна економіка*. 2018. Т. 11. № 1–2. С. 37–44.
2. Жук В.М. Стан і розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу. *Фінанси України*. 2011. № 7. С. 33–42.
3. Дергалюк М.О. Підходи щодо визначення сутності поняття «агропромисловий комплекс». *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 34–37.
4. Курман Т.В. Щодо поняття та ознак сільськогосподарського виробництва як аграрно-правової категорії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. № 1. Т. 1. С. 133–137.
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 року № 2755–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
6. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21 липня 2020 року № 819–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#top>
7. Туєва О.М. Фінансова підтримка як складова правового забезпечення конкурентоспроможності в аграрному секторі економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 4. Т. 2. С. 58–62.
8. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: монографія / за ред. В.Ю. Уркевича, М.В. Шульги. Київ: Вид. О.М. Ешке. 2014. 268 с.
9. Круковська О.В. Концепції оподаткування малого підприємництва на селі та обліку розрахунків із бюджетом. *Вісник Бердянського університету, менеджменту й бізнесу*. 2019. № 1 (45). С. 85–88.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи: Закон України від 28 грудня 2014 року № 71–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text>
11. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві: Закон України від 16 січня 2020 року № 466–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text>
12. Сидоренко Р.В. Оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств: сучасний стан та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 12–2. С. 173–176.
13. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств: Закон України від 10 липня 2018 року № 2497–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text>
14. Звіт про результати аудиту ефективності виконання повноважень органами державної влади в частині повноти та своєчасності сплати податків суб'єктами господарювання в сільському господарстві за 2018 рік. URL: <https://tp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=214>
15. Добрунік Т.П. Оподаткування діяльності сільськогосподарських підприємств: національні реалії та міжнародний досвід. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2017. № 4. С. 269–279.
16. Покальчук М.Ю. Деякі правові питання ведення особистих селянських господарств. *Правова позиція*. 2019. № 4 (25). С. 129–133.
17. Карпишин Ю.А. Державне регулювання діяльності агрохолдингів в Україні: дис. ... канд-та екон. наук: 08.00.03 / Житомирський національний агроєкологічний університет. Житомир, 2019. 238 с.

References

1. Syniavska L., Onysko S., Markiv G. Formation and prospects of direct taxation of agricultural enterprises. *Agrarian economy*. 2018. Vol. 11. № 1–2. pp. 37–44. (in Ukrainian).
2. Zhuk V.M. The state and development of special tax regimes for agricultural business. *Finance of Ukraine*. 2011. № 7. pp. 33–42. (in Ukrainian).
3. Derhaliuk M.O. Approaches to defining the essence of the concept of «agro-industrial complex». *Economy and state*. 2018. № 5. pp. 34–37. (in Ukrainian).
4. Kurman T.V. On the concept and characteristics of agricultural production as an agrarian-legal category. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Legal Sciences Series*. 2018. № 1. Vol. 1. pp. 133–137. (in Ukrainian).
5. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine of December 2, 2010 № 2755–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (in Ukrainian).
6. On agricultural cooperation: Law of Ukraine of July 21, 2020 № 819–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#top> (in Ukrainian).
7. Tuieva O.M. Financial support as a component of legal support of competitiveness in the agricultural sector of the economy. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Legal Sciences Series*. 2015. № 4. Vol. 2. pp. 58–62. (in Ukrainian).
8. State agrarian policy of Ukraine: problems of legal support: monograph / ed. V.Yu. Urkevych, M.V. Shulha. Kyiv, 2014. 268 p. (in Ukrainian).
9. Krukovska O.V. Concepts of taxation of small business in the countryside and accounting for settlements with the budget. *Bulletin of Berdiansk University, Management and Business*. 2019. № 1 (45). pp. 85–88. (in Ukrainian).
10. On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Tax Reform: Law of Ukraine of December 28, 2014 № 71–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text> (in Ukrainian).
11. On Amendments to the Tax Code of Ukraine to Improve Tax Administration, Eliminate Technical and Logical Inconsistencies in Tax Legislation: Law of Ukraine of January 16, 2020 № 466–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-20#Text> (in Ukrainian).
12. Sydorenko R.V. Taxation of agricultural enterprises: current status and prospects. *Black Sea Economic Studies*. 2016. № 12–2. pp. 173–176. (in Ukrainian).
13. On amendments to the Tax Code of Ukraine and some laws of Ukraine to stimulate the formation and operation of family farms: Law of Ukraine of July 10, 2018 № 2497–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19#Text> (in Ukrainian).
14. Report on the results of the audit of the effectiveness of

the implementation of powers by public authorities in terms of completeness and timeliness of payment of taxes by economic entities in agriculture for 2018. URL: <https://rp.gov.ua/FinControl/FinReports/?id=214> (in Ukrainian).

15. Dobrunik T.P. Taxation of agricultural enterprises: national realities and international experience. *Bulletin of KhNAU after V.V. Dokuchaiev. Economic Sciences Series.*

2017. № 4. pp. 269–279. (in Ukrainian).

16. Pokalchuk M.Yu. Some legal issues of personal farms. *Legal position.* 2019. № 4 (25). pp. 129–133. (in Ukrainian)

17. Karpyshyn Yu.A. State regulation of agricultural holdings in Ukraine: dis. ... PhD in Economics: 08.00.03 / Zhytomyr National Agroecological University. Zhytomyr, 2019. 238 p. (in Ukrainian).

ПОЛЕНКОВА

Марина Володимирівна

УДК 631.11:338.246.83:338.512

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВИТРАТ НА РЕЗУЛЬТАТИ
ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВPECULIARITIES OF THE INFLUENCE OF EXPENSES ON THE RESULTS
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES FUNCTIONINGк.е.н., доцент, завідувачка
кафедри, Національний
університет "Чернігівська
політехніка"DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\).6](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2).6)**POLENKOVA Maryna Volodymyrivna** – PhD in Economics, Associate Professor, Head of the department, National University "Chernihiv Polytechnic"

У статті визначено динаміку обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Обґрунтовано важливе значення раціонального розподілу виробничих витрат і капітальних вкладень сільськогосподарських підприємств. Окреслено послідовність застосування методу багатофакторного динамічного регресійного моделювання. Розраховано вплив основних груп виробничих витрат і капітальних інвестицій на результати діяльності підприємств, що спеціалізуються на рослинництві й тваринництві.

* * *

В статье определена динамика объемов производства сельскохозяйственной продукции. Обосновано важное значение рационального распределения производственных затрат и капитальных вложений сельскохозяйственных предприятий. Определены последовательность применения метода многофакторного динамического регрессионного моделирования. Рассчитано влияние основных групп производственных затрат и капитальных инвестиций на результаты деятельности предприятий, специализирующихся на растениеводстве и животноводстве.

* * *

The paper defines the dynamics of agricultural production. The importance of rational distribution of production costs and capital investments of agricultural enterprises is substantiated. The sequence of application of the method of multifactor dynamic regression modeling is outlined. The influence of the main groups of production costs and capital investments on the results of enterprises specializing in crop production and animal husbandry is calculated.

Control over production costs is a necessary condition for the functioning of every agricultural enterprise, farm or household. Thus development of investment potential for effective activity demands optimization of use of resources, in particular rational distribution of production expenses and capital investments.

The study identified the impact of the main groups of production costs and capital investment on the results of enterprises specializing in crop production and separately for livestock products. The method of multifactor dynamic regression modeling, in particular dynamic balance cross-sectional regression, was used.

In the process of applying this method, large-scale general samples were formed from 832 observations in crop production and from 576 observations in animal husbandry. All calculations were performed in the software environment Statistica 10.0. To increase the objectivity of the results of the study, all cost indicators are translated into US dollars and logarithmized.

The results for the three dependent variables show the statistical significance of the calculations. Above average, the impact on the volume of output, value added and sales of enterprises specializing in crop production during 2012–2019 are characterized by the volume of material costs and costs of services used in production. Below the average level of impact on the value added of enterprises is the average number of employees in full-time equivalent.

Statistical significance is also observed for the three dependent variables. The high level of impact on the volume of output and the volume of sales of enterprises specializing in animal husbandry during 2012–2019 is marked by the volume of labor costs. This, in turn, is due to the large amount of manual labor in animal husbandry. The average level of impact is characterized by the amount of material costs and costs of services used in production. The reverse effect (below average) is made by contributions to social activities.

Ключові слова: витрати, продукція рослинництва, продукція тваринництва, сільськогосподарські підприємства, розвиток

Ключевые слова: затраты, продукция растениеводства, продукция животноводства, сельскохозяйственные предприятия, развитие

Keywords: costs, crop products, livestock products, agricultural enterprises, development

ВСТУП

Контроль за розподілом витрат є необхідною умовою функціонування кожного сільськогосподарського підприємства, фермерського чи домашнього господарства. Водночас розвиток інвестиційного потенціалу для ефективної діяльності вимагає оптимізації використання ресурсів, зокрема раціонального розподілу виробничих витрат і капітальних вкладень. У цьому зв'язку, обраний напрям дослідження вважаємо актуальним.

МЕТОЮ роботи є обґрунтування особливостей впливу витрат на результати функціонування сільськогосподарських підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ

Впродовж останніх двох років простежується поступове збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції галузей рослинництва (підприємствами – із 323,7 млрд грн у 2017 р. до 376,8 млрд грн

у 2019 р.; фермерськими господарствами – із 60,5 млрд грн у 2017 р. до 75,8 млрд грн у 2019 р.; господарствами населення – із 156,4 млрд грн у 2017 р. до 161,9 млрд грн у 2019 р. (в постійних цінах 2016 р.) та тваринництва (підприємствами – із 67,3 млрд грн у 2017 р. до 73 млрд грн у 2019 р.; фермерськими

господарствами – із 2,8 млрд грн у 2017 р. до 3,2 млрд грн у 2019 р. (в постійних цінах 2016 р.) [1]. Лише домашні господарства, що спеціалізуються на тваринництві впродовж 2014-2019 рр. демонструють негативну динаміку обсягів виробництва (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка обсягів виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями господарств (% до попереднього року) [сформовано за [1, 2]]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Господарства всіх категорій										
Продукція сільського господарства	98,6	120,2	96,1	113,6	102,2	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4
продукція рослинництва	96,4	128,7	93,3	117,1	103,1	94,8	109,1	97,1	110,2	101,8
продукція тваринництва	104,3	99,8	104,9	103,9	99,5	96,4	97,3	100,2	101,2	100,2
Підприємства										
Продукція сільського господарства	97,5	128,3	94,1	120,5	103,8	94,8	109,7	97,0	112,0	102,7
продукція рослинництва	94,6	134,9	91,0	123,6	103,9	94,5	112,4	96,2	113,6	102,5
продукція тваринництва	109,8	104,5	108,1	108,6	103,4	96,5	97,5	101,0	104,5	103,8
Господарства населення										
Продукція сільського господарства	99,9	110,4	99,0	104,3	99,7	95,8	100,9	99,3	101,7	99,1
продукція рослинництва	99,4	119,2	97,2	106,4	101,4	95,5	102,8	99,1	103,3	100,2
продукція тваринництва	100,8	96,6	102,5	100,3	96,3	96,3	97,2	99,6	98,1	96,7

У процесі дослідження вважаємо доцільним визначити вплив основних груп виробничих витрат і капітальних інвестицій на результати діяльності підприємств, що спеціалізуються на рослинництві та окремо за продукцією тваринництва. Водночас застосуємо метод багатофакторного динамічного регресійного моделювання, зокрема, динамічну балансову кросс-секшн регресію:

$$y = a_0 + a_1x_1 + a_2x_2 + \dots + a_nx_n,$$

де $a_0, \dots, a_n$ – параметри моделі; $x_1, \dots, x_n$ – показники що характеризують основні виробничі витрати, капітальні вкладення, а також середню кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості.

В якості вхідних параметрів визначено: середню кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості (осіб) (x_1); обсяги капітальних інвестицій у будівництво та перебудову будівель (тис. грн) (x_2); обсяги капітальних інвестицій у машини та обладнання (тис. грн) (x_3); обсяги матеріальних витрат та витрат на оплату послуг, використаних у виробництві (тис. грн) (x_4); обсяги коштів, виділених на амортизацію (тис. грн) (x_5); витрати на оплату праці (тис. грн) (x_6); відрахування на соціальні заходи (тис. грн) (x_7); інші виробничі витрати (тис. грн) (x_8). Вихідними показниками обрано: обсяги виробленої продукції (тис. грн) (Y_1); обсяги доданої вартості (тис. грн) (Y_2); обсяги реалізованої продукції підприємств (тис. грн) (Y_3).

У процесі застосування даного методу сформовані масштабні генеральні вибірки із 832 спостережень у рослинництві (8 показників у динаміці 8 років (2012–2019 рр.) за 13 видами сільськогосподарської діяльності за кожною із 3 залежних змінних) та із 576 спостережень у тваринництві (8 показників у динаміці 8 років (2012–2019 рр.) за 9 видами сільськогосподарської

діяльності за кожною із 3 залежних змінних). Усі розрахунки проведено в програмному середовищі Statistica 10.0. Для підвищення об'єктивності результатів дослідження всі вартісні показники переведено в долари США та логарифмовано.

Результати розрахунків для продукції рослинництва подано у табл. 2.

За результатами для трьох залежних змінних простежується статистична значущість розрахунків, що підтверджують: коефіцієнт кореляції, скоригований коефіцієнт детермінації; Ф-критерій Фішера; стандартна похибка; р-рівень (табл. 2, рис. 1). Вище середнього рівня впливом на обсяги виробленої продукції, обсяги доданої вартості та обсяги реалізованої продукції (підприємств, що спеціалізуються на рослинництві) впродовж 2012–2019 рр. характеризуються обсяги матеріальних витрат та витрат на оплату послуг, використаних у виробництві (для $Y_{p1} - 0,64$; для $Y_{p2} - 0,55$; для $Y_{p3} - 0,69$). Нижче середнього рівня впливом на обсяги доданої вартості підприємств відзначається середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості (0,43).

Так, рівняння можна відобразити в наступному вигляді:

$$Y_{p1} = 2,09 + 0,64x_{p4} + 0,34x_{p5}, \quad (1)$$

$$Y_{p2} = 1,04 + 0,43x_{p1} + 0,55x_{p4}, \quad (2)$$

$$Y_{p3} = 1,9 + 0,69x_{p4} + 0,29x_{p5}. \quad (3)$$

Результати розрахунків для продукції тваринництва зображено у табл. 3.

Для трьох залежних змінних також простежується статистична значущість, зокрема за рівнями: коефіцієнта кореляції, скоригованого коефіцієнта детермінації; Ф-критерію Фішера; стандартної похибки; р-рівня (табл. 3, рис. 2).

Таблиця 2

Результати розрахунків впливу основних груп виробничих витрат і капітальних інвестицій на результати діяльності підприємств, що спеціалізуються на рослинництві* [розраховано автором]

Незалежні змінні	Залежні змінні:		
	Y_{p1}	Y_{p2}	Y_{p3}
	Коефіцієнт кореляції		
	0,977	0,972	0,975
	Скоригований коефіцієнт детермінації		
	0,954	0,946	0,95
	Критерій Фішера		
	F(2,101)=104 1,2 при p<0,0000	F(2,101)=878 27 при p<0,0000	F(2,101)=957,31 при p<0,0000
Вільний член (b)	Стандартна похибка		
	0,47287	0,51342	0,49145
	2,087	1,039	1,904
	для Y_{p1}	для Y_{p2}	для Y_{p3}
x_{p1} – середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості (осіб);	—	0,43	—
x_{p2} – обсяги капітальних інвестицій у будівництво та перебудову будівель (тис. дол. США);	—	—	—
x_{p3} – обсяги капітальних інвестицій у машини та обладнання (тис. дол. США);	—	—	—
x_{p4} – обсяги матеріальних витрат та витрат на оплату послуг, використаних у виробництві (тис. дол. США);	0,64	0,55	0,69
x_{p5} – обсяги коштів, виділених на амортизацію (тис. дол. США);	0,34	—	0,29
x_{p6} – витрати на оплату праці (тис. дол. США);	—	—	—
x_{p7} – відрахування на соціальні заходи (тис. дол. США);	—	—	—
x_{p8} – інші виробничі витрати (тис. дол. США).	—	—	—

* Y_{p1} – обсяги виробленої продукції рослинництва (тис. дол. США); Y_{p2} – обсяги доданої вартості підприємств, що спеціалізуються на рослинництві (тис. дол. США); Y_{p3} – обсяги реалізованої продукції рослинництва (тис. дол. США)

Regression Summary for Dependent Variable: Y1 (Spreadsheet1) R= ,97659734 R ² = ,95374236 Adjusted R ² = ,95282637 F(2,101)=1041,2 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,47287							для Y_{p1}
N=104	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(101)	p-value	
Intercept			2,086899	0,251332	8,303364	0,000000	
x4	0,639735	0,097958	0,606437	0,092860	6,530680	0,000000	
x5	0,342264	0,097958	0,340652	0,097497	3,493971	0,000708	
Regression Summary for Dependent Variable: Y2 (Spreadsheet1) R= ,97243342 R ² = ,94562675 Adjusted R ² = ,94455005 F(2,101)=878,27 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,51342							для Y_{p2}
N=104	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(101)	p-value	
Intercept			1,038761	0,240254	4,323593	0,000036	
x1	0,426826	0,092314	0,484553	0,104800	4,623617	0,000011	
x4	0,553374	0,092314	0,525334	0,087637	5,994450	0,000000	
Regression Summary for Dependent Variable: Y3 (Spreadsheet1) R= ,97462370 R ² = ,94989136 Adjusted R ² = ,94889911 F(2,101)=957,31 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,49145							для Y_{p3}
N=104	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(101)	p-value	
Intercept			1,904092	0,261209	7,289548	0,000000	
x4	0,693908	0,101954	0,656845	0,096509	6,806057	0,000000	
x5	0,285616	0,101954	0,283862	0,101328	2,801408	0,006099	

Рис. 1. Первинні результати розрахунків для продукції рослинництва [розраховано автором]

Таблиця 3

Результати розрахунків впливу основних груп виробничих витрат і капітальних інвестицій на результати діяльності підприємств, що спеціалізуються на тваринництві* [розраховано автором]

Незалежні змінні	Залежні змінні:		
	Y_{T1}	Y_{T2}	Y_{T3}
	Коефіцієнт кореляції		
	0,989	0,974	0,992
	Скоригований коефіцієнт детермінації		
	0,977	0,948	0,983
	Критерій Фішера		
	F(3,68)= 968,71 при p<0,0000	F(3,68)= 409,98 при p<0,0000	F(3,68)= 1332,6 при p<0,0000
	Стандартна похибка		
	0,31234	0,47324	0,26716
Вільний член (b)	1,997	1,942	1,833
	для Y_{T1}	для Y_{T2}	для Y_{T3}
x_{T1} – середня кількість працівників в еквіваленті повної зайнятості (осіб);	—	—	—
x_{T2} – обсяги капітальних інвестицій у будівництво та перебудову будівель (тис. дол. США);	—	0,15	—
x_{T3} – обсяги капітальних інвестицій у машини та обладнання (тис. дол. США);	—	—	—
x_{T4} – обсяги матеріальних витрат та витрат на оплату послуг, використаних у виробництві (тис. дол. США);	0,57	0,5	0,56
x_{T5} – обсяги коштів, виділених на амортизацію (тис. дол. США);	—	—	—
x_{T6} – витрати на оплату праці (тис. дол. США);	0,83	0,34	0,85
x_{T7} – відрахування на соціальні заходи (тис. дол. США);	-0,41	—	-0,41
x_{T8} – інші виробничі витрати (тис. дол. США).	—	—	—

* Y_{T1} – обсяги виробленої продукції тваринництва (тис. дол. США); Y_{T2} – обсяги доданої вартості підприємств, що спеціалізуються на тваринництві (тис. дол. США); Y_{T3} – обсяги реалізованої продукції тваринництва (тис. дол. США)

Regression Summary for Dependent Variable: Y1 (Spreadsheet1) R= ,98850197 R²= ,97713615 Adjusted R²= ,97612745 F(3,68)=968,71 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,31234						
N=72	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(68)	p-value
Intercept			1,997474	0,254096	7,86111	0,000000
x4	0,571918	0,081719	0,482337	0,068919	6,99858	0,000000
x6	0,830740	0,164048	0,836038	0,165094	5,06400	0,000003
x7	-0,411327	0,153144	-0,413715	0,154033	-2,68588	0,009082

для Y_{T1}

Regression Summary for Dependent Variable: Y2 (Spreadsheet1) R= ,97345250 R²= ,94760976 Adjusted R²= ,94529843 F(3,68)=409,98 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,47324						
N=72	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(68)	p-value
Intercept			1,942323	0,278852	6,965421	0,000000
x2	0,154249	0,055068	0,116517	0,041597	2,801079	0,006626
x4	0,500747	0,125136	0,422706	0,105634	4,001615	0,000158
x6	0,341672	0,125138	0,344171	0,126053	2,730370	0,008049

для Y_{T2}

Regression Summary for Dependent Variable: Y3 (Spreadsheet1) R= ,99160201 R²= ,98327455 Adjusted R²= ,98253666 F(3,68)=1332,6 p<0,0000 Std.Error of estimate: ,26716						
N=72	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(68)	p-value
Intercept			1,832897	0,217337	8,43342	0,000000
x4	0,555445	0,069894	0,468469	0,058949	7,94700	0,000000
x6	0,853478	0,140309	0,858968	0,141211	6,08285	0,000000
x7	-0,414467	0,130983	-0,416895	0,131750	-3,16428	0,002325

для Y_{T3}

Рис. 2. Первинні результати розрахунків для продукції тваринництва [розраховано автором]

Високим рівнем впливу на обсяги виробленої продукції та обсяги реалізованої продукції підприємств, що спеціалізуються на тваринництві, впродовж 2012–2019 рр. відзначаються обсяги витрат на оплату праці (для Y_{T1} – 0,83; для Y_{T3} – 0,85). Це зі свого боку пов'язано з великими обсягами ручної праці у тваринництві.

Середнім рівнем впливу характеризуються обсяги матеріальних витрат та витрат на оплату послуг, використаних у виробництві (для Y_{T1} – 0,57; для Y_{T2} – 0,5 для Y_{T3} – 0,56). Обернений вплив (нижче середнього рівня) здійснюють відрахування на соціальні заходи (-0,41).

Рівняння мають вигляд:

$$Y_{T1} = 2 + 0,57x_{T4} + 0,83x_{T6} - 0,41x_{T7}, \quad (4)$$

$$Y_{T2} = 1,94 + 0,15x_{T2} + 0,5x_{T4} + 0,34x_{T6}, \quad (5)$$

$$Y_{T3} = 1,83 + 0,56x_{T4} + 0,85x_{T6} - 0,41x_{T7}. \quad (6)$$

Отже, за результатами проведених розрахунків на основі балансової кросс-секшн регресії можна зробити висновки про значний вплив обсягів матеріальних вит-

рат та витрат на оплату послуг, використаних у виробництві на результати функціонування сільськогосподарських підприємств у галузі рослинництва і тваринництва. Також вагомим впливом на обсяги виробленої та обсяги реалізованої продукції тваринництва відзначаються витрати на оплату праці, що пов'язано із більшими обсягами використання ручної праці у тваринництві.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Офіційне Інтернет-представництво Міністерства розвитку економіки торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.

References

1. State Statistics Service of Ukraine. Official site. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. 2019. [in Ukrainian].
2. Ministry of Economic Development of Trade and Agriculture of Ukraine. Official Internet representation. URL: <http://minagro.gov.ua>. 2020. [in Ukrainian].

ЯРМАК

Ольга Віталіївна
olgajarmak.09@gmail.com

УДК 658.15

ПРОКУДІН

Кирило Олександрович

УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ТА
КРЕДИТОРСЬКОЮ
ЗАБОРГОВАНІСТЯМИ ПІДПРИЄМСТВАк.е.н., доцент, Харківський
торгівельно-економічний
інститут Київського
національного торговельно-
економічного університетуMANAGEMENT OF RECEIVABLES AND
LIABILITIES OF THE ENTERPRISEDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\).8](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2).8)студент, Харківський
торгівельно-економічний
інститут Київського
національного торговельно-
економічного університету*YARMAK Olha Vitaliivna – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics**PROKUDIN Kyrylo Oleksandrovych – student, Kharkiv Trade and Economic Institute of Kyiv National University of Trade and Economics*

У статті розглянуто сучасні підходи до економічного змісту дебіторської та кредиторської заборгованості. Проаналізовано склад та структуру, причини виникнення, строки створення й терміни їх існування та погашення. Окреслено напрями і прийоми управління дебіторською та кредиторською заборгованістю та їх співвідношенням. Охарактеризовано основні етапи формування системи управління дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємстві різними науковцями. Для економічної безпеки і стабільності діяльності підприємства є актуальною тема дослідження та виявлення шляхів управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

* * *

В статье рассмотрены современные подходы к экономическому содержанию дебиторской и кредиторской задолженности. Проанализирован состав и структуру, причины возникновения, сроки создания и сроки их существования и погашения. Определены направления и приемы управления дебиторской и кредиторской задолженностью и их соотношением. Охарактеризованы основные этапы формирования системы управления дебиторской и кредиторской задолженностью на предприятии различными учеными. Для экономической безопасности и стабильности деятельности предприятия является актуальной тема исследования и выявления путей управления дебиторской и кредиторской задолженностью.

* * *

Introduction. For economic security and stability of the enterprise is an important topic of research and identification of ways to manage receivables and payables. A significant contribution to solving the problems of theoretical and practical aspects of receivables management of enterprises was made by such domestic scientists as O. Lishchenko, I. Sereda, O. Pustiak, Y. Demchenko, O. Rybalko, M. Sychova, N. Sirenko, O. Smirnova et.al. However, the multifaceted nature of the problem requires further research on the theoretical and methodological foundations of ensuring the formation and functioning of an effective management system of receivables of the enterprise.

The purpose of the work is in the researching and studying the management system of receivables and payables at the enterprise.

Results. However, opinions on the direct organization of debt management of the enterprise are quite different. The model of receivables management, according to O. Lishchenko, I. Sereda, includes five elements. While O. Pustiak and Y. Demchenko believes that the algorithm for managing the company's calculations for goods, works and services includes as many as eight stages. Thus, according to O. Rybalko and M. Sychova, the receivables management algorithm should include seven stages. In turn, the model of accounts payable management according to N. Sirenko and O. Smirnova includes only three elements. However, as we can see from the above information, most authors forget that in the debt management system one of the important stages is their relationship with the basic goals and key performance indicators of enterprises, as well as with the conditions of business. In this case, if the consideration of the basic objectives in one way or another can still be found in the proposed algorithms for debt management of the enterprise, then taking into account the conditions of development of macro- and mesoenvironment of the enterprise is not carried out.

Conclusion. Thus, the development of management decisions to optimize the level of receivables and payables should be preceded not only by an analysis of the conditions of existence of the enterprise, but also an assessment of the level of manageability of the debt itself. At the same time, at high and medium levels of management, the company's management should use incentives to reduce the level of debt of the company, while at low and insufficient – mostly “heavy”.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, кредиторська заборгованість, зобов'язання, розрахунки

Ключевые слова: дебиторская задолженность, кредиторская задолженность, обязательства, расчеты

Keywords: receivables, payables, liabilities, settlements

ВСТУП

Для економічної безпеки і стабільності діяльності підприємства є актуальною тема дослідження та виявлення шляхів управління дебіторською та кредиторською заборгованістю.

Значний внесок у розв'язання проблем теоретик-

них та практичних аспектів управління дебіторською заборгованістю підприємств здійснено такими вітчизняними вченими, як О.Г. Лищенко, І.С. Середя, О.В. Пустяк, Я.М. Демченко, О.М. Рибалко, М.Б. Сичова, Н.М. Сіренко, О.В. Смирнова та ін. Проте багатоаспектність проблеми потребує подальших досліджень тео-

ретико-методичних основ забезпечення формування та функціонування ефективної системи управління дебіторською заборгованістю підприємства.

МЕТА роботи полягає у дослідженні та вивченні системи управління дебіторською та кредиторською заборгованістю на підприємстві.

З огляду на вищевикладене метою проведення наукового дослідження є проведення аналізу теоретичних основ та обґрунтування системи управління дебіторської заборгованості підприємства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розв'язати проблеми, пов'язані з заборгованістю вітчизняних підприємств, та покращити фінансовий стан господарюючих суб'єктів має допомогти впорядкування основних етапів формування політики управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства.

Проте думки стосовно безпосередньої організації здійснення управління заборгованістю підприємства досить таки різняться.

Модель управління дебіторською заборгованістю, на думку О.Г. Лищенко, І.С. Середи, включає п'ять елементів:

1) статичний аналіз фінансової інформації стосовно дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання, інтерпретація значень основних фінансових показників та коефіцієнтів, що використовуються для такого аналізу;

2) динамічний (трендовий) аналіз та оцінка тенденцій розвитку ситуації із погашенням контрагентами дебіторської заборгованості;

3) обґрунтування оптимального терміну надання відстрочки оплати рахунків покупцями;

4) рефінансування дебіторської заборгованості підприємства (використання обліку векселів, факторингу та форфейтингу боргових вимог підприємства до третіх осіб для покриття поточної потреби у капіталі);

5) контроль простроченої дебіторської заборгованості та запобігання формування безнадійної заборгованості тощо [2, с. 85].

О.В. Пустяк і Я.М. Демченко вважають, що алгоритм управління розрахунками підприємства за товари, роботи, послуги включає аж вісім етапів.

1. Управління розрахунками з постачальниками, підрядниками та іншими кредиторами на підприємстві повинно розпочинатися з аналізу кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги, який варто здійснювати за даними бухгалтерської звітності, а також з аналітичного обліку розрахунків із кредиторами за попередні роки. Для забезпечення достовірності інформації доцільно досліджувати не менше трьох попередніх періодів, приділяючи особливу увагу темпам зростання кредиторської заборгованості в найбільш нестабільні роки.

2. Визначення кола потенційних контрагентів полягає в їх попередній перевірці та аналізі до початку співпраці й подальшому оцінюванні результатів роботи з ними. Що стосується планування розміру товарної кредиторської заборгованості, то основою його прогнозу має бути система фінансових звітів, оскільки як елемент балансу вона тісно пов'язана з формуванням фінансових результатів і грошових потоків підпри-

ємства. Такий підхід зручний ще й тим, що моделювання різних сполучень показників форм звітності легко здійснювати за допомогою стандартних комп'ютерних програм.

3. Під час побудови системи розрахунків важливого значення набуває правильне визначення принципів їх організації, які є такими:

– грошові кошти суб'єктів господарської діяльності підлягають обов'язковому зберіганню на рахунках в установах банків;

– постачальники та покупці мають право вільного вибору форми безготівкових розрахунків і способу платежу, що узгоджується під час укладання договорів поставок або договорів підяду;

– учасники розрахункових відносин повинні використовувати розрахунково-платіжні документи типової форми;

– розрахунки з постачальниками потрібно здійснювати одразу після відпуску (відвантаження) товарів, надання послуг або одночасно з ними;

– платежі за товари й послуги з рахунка підприємства здійснюються за згодою (акцептом) платника (власника рахунку) після перевірки виконання постачальником договірних умов;

– платежі мають здійснюватися через установи банку та під їх контролем тільки за розпорядженням платника й за наявності у нього необхідних коштів;

– взаємні претензії за розрахунками між платником та одержувачем коштів розглядаються сторонами у претензійно-позовному порядку без участі банку.

4. Оптимізація кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги повинна передбачати пошук нових підходів, за допомогою яких її зміна зможе позитивно впливати на діяльність підприємства. Мінімізація ж полягає у створенні механізму управління кредиторською заборгованістю, за яким вона максимально зменшуватиметься або повністю погашатиметься.

5. Організація бухгалтерського обліку розрахунків із кредиторами має передбачати визначення елементів облікової політики стосовно заборгованості постачальникам і підрядникам та закріплення їх відповідними розпорядчими документами; достовірне, своєчасне, повне та кредиторської заборгованості за допомогою відповідних облікових процедур, прийомів і способів; складання звітності про стан заборгованості на основі отриманої та обробленої інформації. Водночас система управлінського обліку заборгованості підприємства перед кредиторами має забезпечувати оперативне отримання інформації про виробничі процеси для прийняття економічно виправданих управлінських рішень зі зниження витрат і збільшення прибутків. Забезпечення юридичної обґрунтованості кожної суми кредиторської заборгованості, вивчення причин виникнення та прорахування її наслідків, регулярне проведення інвентаризацій розрахунків на підприємстві – основні складові, які повинні включати систему контролю за станом розрахунків із постачальниками й підрядниками.

6. Здебільшого у договорі постачання з відстроченням платежу граничний термін виконання зобов'язань визначається шляхом додавання встановленої кількості днів до дати виникнення заборгованості (це може бути дата підписання угоди, дата відвантаження

товарів, отримання товарів покупцем тощо). Для спрощення розрахунку критичного строку сплати доцільно виділити типові умови надання відстрочки платежу й реалізувати можливість їх обліку у системі управління кредиторською заборгованістю.

7. Зобов'язальні правовідносини визначені часом, а тому мають як відповідний момент виникнення, так і відповідний момент припинення. Поняття «припинення зобов'язання» передбачає припинення правового зв'язку між його сторонами, звільнення їх від прав та обов'язків, що становлять зміст зобов'язання. Тобто кредитор втрачає право вимагати від боржника виконання передбачених у зобов'язанні дій, а боржник звільняється від обов'язку виконувати такі дії під загрозою застосування до нього заходів відповідальності. Підстави для припинення зобов'язань передбачено Цивільним кодексом України. Вони поділяються на такі, що залежать від волі сторін у зобов'язанні (належне виконання, передання відступного, зарахування, за домовленістю сторін), прощення боргу, поєднання боржника та кредитора в одній особі), і навпаки (неможливість виконання, смерть фізичної особи, ліквідація юридичної особи).

8. Важливу роль у підвищенні ефективності управління розрахунками відіграє чітке розмежування обов'язків між працівниками підприємства, дотримання ними фінансової дисципліни, постійне підвищення кваліфікації та професіоналізму співробітників [1, С. 88–95]. Для оцінювання ефективності управління заборгованістю доцільно:

- стежити за ефективністю роботи підприємства, порівнювати показники його діяльності з показниками діяльності інших суб'єктів господарювання (основних конкурентів) та середнім показником галузі;
- у партнерських відносинах із постійними кредиторами, визначивши причини успішної співпраці, використовувати набуті знання для побудови вдалих стосунків із потенційними контрагентами;
- визначити несприятливі для підприємства партнерські зв'язки, які сповільнюють його господарську діяльність, з подальшим усуненням та запобіганням їхній появі у майбутньому.

Так, на думку О.М. Рибалко та М.Б. Сичової, алгоритм управління дебіторською заборгованістю має включати сім етапів:

- першим етапом є аналіз дебіторської заборгованості у минулому періоді;
- другим етапом є формування принципів кредитної політики стосовно покупців;
- на третьому етапі формуються відповідні параметри згідно з обраним типом кредитної політики: рівень кредитного ліміту як гранична межа рівня дебіторської заборгованості; ліміт строку інкасації дебіторської заборгованості; шкала нормативної рентабельності для формування договірної ціни за товари та послуги; шкала знижок для розрахунків із замовниками на умовах попередньої оплати та у випадку скорочення строку інкасації дебіторської заборгованості;
- четвертий етап спрямований на формування стандартів оцінки покупців і диференціація умов надання кредиту;
- п'ятий етап – формування процедури інкасації дебіторської заборгованості, який передбачає розроб-

лення низки заходів для погашення дебіторської заборгованості, терміни сплати якої прострочені;

– шостий етап – забезпечення використання на підприємстві сучасних форм рефінансування дебіторської заборгованості, які прискорюють її переведення у грошову форму оборотних активів.

– сьомий етап – побудову ефективної системи контролю за рухом і своєчасною інкасацією дебіторської заборгованості – необхідний для того, щоби забезпечити надходження інформації не тільки про те, що відбулося, але і про відхилення, які можуть бути [3, с. 165–168].

Зі свого боку модель управління кредиторською заборгованістю, на думку Н.М. Сіренка та О.В. Смирнкової, включає всього три елементи:

1) статичний та динамічний аналіз формування і погашення кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання та її впливу на величину його грошових потоків;

2) обґрунтування доцільності отримання відстрочки оплати рахунків постачальників, а також оптимального терміну такої відстрочки;

3) запобігати формуванню простроченої кредиторської заборгованості та забезпечення, за необхідності, пролонгації кредиторської заборгованості тощо [4, с. 45].

Проте, як бачимо з вищенаведеної інформації, більшість авторів забуває, що у системі управління заборгованостями одним із важливих етапів є їх взаємозв'язок із базовими цілями й основними показниками діяльності підприємств, а також з умовами функціонування бізнесу. Водночас, якщо врахування базових цілей тим чи іншим способом ще можна віднайти у запропонованих алгоритмах управління заборгованістю підприємства, то врахування умов розвитку макро- та мезосередовища існування підприємства зовсім не здійснюється.

ВИСНОВКИ

Отже, розроблення управлінських рішень стосовно оптимізації рівня дебіторської та кредиторської заборгованостей має передувати не тільки аналіз умов існування підприємства, але й оцінка рівня керованості самої заборгованості. Водночас за високого та середнього рівнів керованості керівництву підприємства доцільно використовувати заохочувальні заходи для зменшення рівня заборгованості підприємства, тоді як за низького та недостатнього – переважно «важкі».

Використання такого механізму також має не тільки підвищити ефективність управління заборгованістю підприємства, але й надасть додаткові можливості для розвитку підприємства за рахунок надто-дження коштів, що вивільняються з обороту.

Список використаних джерел

1. Пустьяк О.В., Демченко Я.М. Ефективність управління кредиторською заборгованістю за товари, роботи, послуги: обліково-аналітичний аспект. *Економіка і регіон*. 2015. № 3. С. 88–95.
2. Лищенко О.Г., Серeda І.С. Управління дебіторською заборгованістю як фактором фінансової стійкості підприємства. *Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво*. 2011. № 3. С. 84–89.
3. Рибалко О.М., Сичова М.Б. Деякі аспекти ефективного управління дебіторською заборгованістю. *Вісник Запорі-*

зького національного університету. 2013. № 1 (9). С. 164–169.

4. Сіренко Н.М., Смирнова О.В. Вдосконалення управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства. *Агросвіт*. 2013. № 22. С. 44–46.

References

1. Pustiak O.V., Demchenko Ya.M. The effectiveness of accounts payable management for goods, works, services: accounting and analytical aspect *Economy and region*. 2015. № 3. pp. 88–95. (in Ukrainian).

2. Lyshchenko O.H., Sereda I.S. Accounts receivable

management as a factor of financial stability of the enterprise. *State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship*. 2011. № 3. pp. 84–89. (in Ukrainian).

3. Rybalko O.M., Sychova M.B. Some aspects of effective management of receivables. *Bulletin of Zaporizhzhia National University*. 2013. № 1 (9). pp. 164–169. (in Ukrainian).

4. Sirenko N.M., Smirnova O.V. Improving the management of receivables and payables of the enterprise. *Ahrosvit*. 2013. № 22. pp. 44–46. (in Ukrainian).

КОЛОТУХА

Катерина Анатоліївна
katyakolotuxa@gmail.com

УДК 342.9

РЕАЛІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ ПРАВА НА ПЕНСІЮ: ДИСКРИМІНАЦІЙНІ ВИТОКИ

IMPLEMENTING OF THE RIGHT TO PENSION BY INTERNALLY DISPLACED PERSONS: DISCRIMINATIVE SOURCES

DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\).2](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2).2)магістр, Донецький
національний університет
імені Василя Стуса**KOLOTUKHA Kateryna Anatoliivna** – master, Donetsk National University after Vasyl Stus

У зв'язку з веденням Україною бойових дій на Сході виникла потреба у правовому захисті внутрішньо переміщених осіб. Надано правові висновки стосовно стану дотримання прав і свобод ВПО у разі отримання ними адміністративних послуг у сфері пенсійного забезпечення. Виявлено проблему створення нерівних умов особам зі статусом ВПО та особам без такого статусу під час реалізації ними права на пенсію. Обґрунтовано необхідність скасування підзаконного акту, який суперечить закону та встановлює дискримінаційні положення щодо ВПО. Аргументовано пропозиції змін до законодавства в частині нових умов призначення/перерахунку пенсії ВПО. Врахування та реалізація отриманих результатів забезпечить відсутність потреби у контролі здійснення виплат за місцем проживання ВПО, та в існуванні окремого порядку виплат пенсії ВПО, припинить дискримінацію ВПО.

* * *

Introduction. The paper establishes that in connection with the conduct of military operations by our state in the east of Ukraine over the past six years, the emergence of a new administrative and legal status of persons-internally displaced persons – is predetermined. It is determined that such persons need enhanced protection and ensuring the exercise of their rights and freedoms from the state, which in practice causes certain difficulties. The special value of social protection of citizens, including the implementation of pension payments to internally displaced persons, is justified.

Purpose: substantiation of proposals to improve the conditions for the provision of administrative services for the renewal and continuation of the payment of IDP pensions and the procedure for making pension payments to IDPs.

Results. The paper analyzes the specifics of providing administrative services to internally displaced persons in the field of pension provision. This publication examines and analyzes the legislation and practical experience of implementing the right to a pension by internally displaced persons, provides legal conclusions on the state of respect for the rights and freedoms of internally displaced persons when they receive administrative services in the field of pension provision. The problem of creating unequal conditions for persons with the status of Internally displaced persons and persons without such status in the exercise of the right to a pension is revealed, which causes discrimination against internally displaced persons, contradicts constitutional principles and international acts. The necessity of repealing a rules that contradicts the law and establishes discriminatory provisions against persons with the status of Internally displaced persons is justified. The proposals of amendments to the legislation regarding new conditions for providing public services related to the appointment/recalculation of pensions to internally displaced persons without reference to the place of residence of such persons and changes in the procedure for maintaining a unified information and analytical system for managing social support for the population of Ukraine.

Conclusion. The results obtained will ensure that there is no need to control the implementation of payments at the place of residence of internally displaced persons, and in the existence of a separate procedure for paying pensions to internally displaced persons and, most importantly, it will stop discrimination against persons with the administrative and legal status of an internally displaced person in comparison with persons without such status.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, пенсійне забезпечення, адміністративна послуга, дискримінація, пенсія, виплати

Keywords: internally displaced persons, pension provision, administrative service, discrimination, pension, payments

ВСТУП

У процесі інтеграції до європейського правового простору основним завданням України як правової та демократичної держави є ефективне забезпечення прав і свобод громадян. З 2014 р. на сході країни ведуться бойові дії, інакше кажучи, держава перебуває у стані неоголошеної війни. У зв'язку з цим згідно з

інформацією Міністерства соціальної політики України, станом на 30 березня 2020 р. 1 447 025 осіб ви- мушені були здійснити внутрішнє переміщення з тимчасово окупованих територій Донецької та Луган- ської областей, АР Крим на підконтрольні території України [1]. Реалізація законних інтересів таких осіб на практиці створює численні проблеми, вирішення

яких становить один із найважливіших обов'язків держави. Соціальний захист населення, зокрема і здійснення пенсійних виплат внутрішньо переміщеним особам (далі – ВПО), становить базову і важливу гарантію стабільного розвитку суспільства, оскільки охоплює одночасно інтереси як працездатного, так і непрацездатного населення.

Одним із найважливіших нормативних актів, що регулюють питання надання адміністративної послуги з призначення (перерахунку) пенсій, є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2], яким, зокрема, встановлюються умови, підстави для призначення та припинення надання вказаної адміністративної послуги для всіх громадян. Спеціальним підзаконним актом у досліджуваній сфері є Порядок здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування, який затверджений Постановою КМУ № 365 від 08.06.2016 р. «Деякі питання здійснення соціальних виплат ВПО» [3], яким встановлюються особливості для одержання цієї послуги особами з правовим статусом ВПО, зокрема й певні додаткові умови для здійснення пенсійних виплат, які ставлять ВПО у нерівні умови, порівняно з іншими особами у разі реалізації права на пенсійні виплати.

Різні аспекти надання адміністративних послуг ВПО, забезпечення реалізації їх прав та свобод досліджувались у працях таких вчених як К.О. Крохмальова, А.О. Солодько, Т.І. Доронюк, Н.І. Тищенко, Б.Ю. Піроцький, К.А. Фуглевич та ін. Однак питання про надання адміністративних послуг ВПО саме у сфері пенсійного забезпечення, а також здійснення пенсійних виплат такій категорії осіб залишається недослідженим на науковому рівні, що й зумовлює актуальність обраної теми.

МЕТОЮ дослідження є обґрунтування пропозицій для вдосконалення умов надання адміністративних послуг із поновлення та продовження виплати пенсій ВПО та порядку здійснення пенсійних виплат ВПО.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні застосовано методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції положень законодавства та судової практики стосовно надання адміністративних послуг у сфері пенсійного забезпечення ВПО; порівняльно-правовий метод – у частині дослідження умов отримання адміністративних послуг у сфері пенсійного забезпечення особа з правовим статусом ВПО та особами без такого статусу; метод гіпотези – висловлення власних висновків та пропозицій на основі проведеного дослідження тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

На підставі дослідження та аналізу положень вищезгаданого підзаконного акту, варто звернути увагу, що ним у п. 12 передбачено таку підставу для припинення здійснення виплат пенсії ВПО, як встановлення факту відсутності такої категорії осіб за вказаним у довідці про взяття на облік ВПО місцем проживання, у зв'язку з чим відповідними органами державної влади проводяться перевірки за фактичним місцем проживання ВПО. Жодні подібні перевірки за фак-

тичним місцем знаходження осіб без правового статусу ВПО не проводяться, що свідчить про наявність ознак дискримінації ВПО та обмеження їх свободи пересування, а отже, й про те, що умови надання адміністративних послуг із поновлення та продовження виплати пенсій ВПО, порядок здійснення пенсійних виплат ВПО потребують змін.

На основі аналізу судової практики у справах про оскарження ВПО рішень органів Пенсійного фонду України щодо припинення виплати пенсії [4-6] можна констатувати, що згадані органи приймають такі рішення саме на підставі встановлення факту відсутності ВПО за вказаним у довідці про взяття на облік ВПО місцем проживання, посилаючись на вищезгаданий спеціальний підзаконний акт [3]. Варто звернути увагу, що описана підстава припинення пенсійних виплат не відповідає положенням ч. 1 ст. 49 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [2], якою передбачено перелік підстав для припинення виплат і вказано, що додаткові підстави можуть визначатися лише законом, а не підзаконним актом. Ч. 1 ст. 47 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено, що виплата пенсії здійснюється за місцем проживання незалежно від наявності в особи правового статусу ВПО. Водночас варто звернути увагу, що відносно осіб без адміністративно-правового статусу ВПО, яким призначені пенсійні виплати, будь-які перевірки перебування особи за фактичним місцем знаходження особи не здійснюються. З вищенаведеного слідує, що норма про здійснення перевірок фактичного перебування ВПО за адресою місця перебування/проживання, вказаної в довідці ВПО, зумовлює дискримінацію таких осіб відносно інших осіб, яким надається досліджувана адміністративна послуга. Необхідно зауважити, що Європейський суд із прав людини вже визнавав дії нашої держави стосовно припинення виплати пенсії за ознакою місця проживання незаконними та дискримінаційними – справа «Пічкур проти України» [7].

Зважаючи на положення ч. 2 ст. 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», реєстрація місця проживання чи місця перебування особи, або її відсутність не може бути умовою реалізації прав і свобод, передбачених законами чи міжнародними договорами України, або підставою для їх обмеження [8].

Вказана позиція суду узгоджується з практикою Верховного Суду, яка неодноразово викладалась у судових рішеннях, наприклад, від 13.02.2018 р. у справі № 219/9003/17 [9], від 20.02.2018 р. у справі № 234/10770/17 [10] тощо.

Ст. 5 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачено, що дія інших нормативно-правових актів може поширюватися на ці відносини лише у випадках, визначених цим Законом, або у частині, що не суперечить цьому Закону. Виключно цим Законом визначаються, зокрема порядок здійснення пенсійних виплат за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням; порядок використання коштів Пенсійним фондом та накопичувальної системи пенсійного страхування [2].

Отже, нормативно-правовим актом, яким визначено

здійснення пенсійних виплат за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, є Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 р., № 1058-IV. Інші нормативно-правові акти у сфері правовідносин, врегульованих Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09 липня 2003 р., № 1058-IV, можуть застосовуватися виключно за умови, якщо вони не суперечать цьому Закону.

Водночас за змістом конституційних норм Кабінет Міністрів України не наділений правом вирішувати питання, які належать до виключної компетенції Верховної Ради України, так само як і приймати правові акти, які підміняють або суперечать законам України.

Особливу увагу варто звернути на те, що у преамбулі названого Закону [2] зазначено, що зміна умов і норм загальнообов'язкового державного пенсійного страхування здійснюється виключно шляхом внесення змін до цього Закону.

Конституційне поняття «Закон України», на відміну від поняття «законодавство України», не підлягає розширеному тлумаченню, це – нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою України у межах повноважень. Зміни до закону вносяться за відповідно встановленою процедурою Верховною Радою України шляхом прийняття закону про внесення змін. Натомість нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України є підзаконними актами.

Водночас Конституція України (ст. 24) [11], Загальна декларація прав людини (ст. 2, 7) [12], Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (ст. 2) [13], Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод (ст. 14, ст. 1 Протоколу № 12 до Конвенції) [14] закріплюють принцип рівності осіб та визначають, що права особи, зокрема й право на соціальний захист має здійснюватися без дискримінації за будь-якою ознакою.

Організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації визначено Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 р., № 5207-VI [15].

За загальним визначенням ст. 1 названого Закону дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами у будь-якій формі, встановлений цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними.

Непряма дискримінація – ситуація, за якої вгаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище у порівнянні з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану

мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [16].

З огляду на приписи вищеназваного Закону законодавство України ґрунтується на принципі недискримінації, що передбачає незалежно від певних ознак: забезпечення рівності прав і свобод осіб та/або груп осіб; забезпечення рівності перед законом осіб та/або груп осіб; повагу до гідності кожної людини; забезпечення рівних можливостей осіб та/або груп осіб.

Аналізуючи вищенаведені положення законодавства, можна дійти висновку, що Постановою КМУ № 365 від 08.06.2016 «Деякі питання здійснення соціальних виплат ВПО» як спеціальним підзаконним актом не лише встановлено підставу для припинення виплат, яка не відповідає положенням закону, а й зумовлено дискримінацію осіб із правовим статусом ВПО у разі реалізації ними права на свободу пересування та на соціальний захист. Отже, умови здійснення пенсійних виплат потребують значного вдосконалення, а положення вищевказаного Порядку у частині здійснення контролю за фактичним місцем проживання ВПО – визнанню нечинними.

Вищеперераховані умови та обставини не є єдиним випадком дискримінації осіб зі статусом ВПО під час одержання ними адміністративних послуг у сфері пенсійного забезпечення. Так, положення п. 15 вищезгаданого підзаконного акту, передбачають, що сума соціальних виплат (до яких, зокрема, належить і пенсія), що нараховані ВПО за минулий період, обліковується Пенсійним фондом і виплачується на умовах окремого порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України. Проблема в тому, що жодного такого Порядку досі не прийнято, що перший час становило прогалину у законодавстві, а далі отримало цікавий, однак безрезультатний розвиток подій. Так, ВПО, яким виплата пенсія була призупинена або які внаслідок окупації окремих територій України не могли вчасно щомісячно отримувати пенсію, звертались із вимогою до Пенсійного фонду виплатити пенсію, гарантовану законом та нараховану за минулий період. Пенсійний Фонд у таких ситуаціях відмовляв у виплаті пенсії, посилаючись на п. 15 Постанови КМУ № 365 від 08.06.2016 р., а також зазначав, що виплата пенсії можлива одразу, як тільки буде прийнято спеціальний окремий порядок про виплату сум за минулий період [17, 18].

У рішенні «Суханов та Ільченко проти України» [19] Європейський суд із прав людини наголосив, що зменшення розміру або припинення виплати належним способом встановленої соціальної допомоги може становити втручання у право власності.

Позитивних висновків про те, що у вищезгаданих ситуаціях під час отримання ВПО адміністративної послуги з призначення/відновлення пенсійних виплат порушуються їх права на соціальний захист, власність, рівність дійшов і Окружний суд міста Києва в рішенні 11 червня 2019 р. у справі № 640/18720/18, в якому також зазначив про наявність дискримінації осіб зі статусом ВПО порівняно з іншими особами і яким визнав досліджувані положення п. 15 Постанови КМУ № 365 від 08.06.2016 нечинними [20]. Це рішення оскаржувалось в апеляційному порядку, за результатами якого залишене без змін і набрало закон-

ної сили 12.07.2019 р. Касаційним адміністративним судом Верховного суду 23.12.2019 р. відкрито касаційне провадження у цій справі. Станом на 19.09.2020 р. жодного руху у касаційному провадженні не відбулося.

Не зважаючи на прийняте судові рішення та визнання нечинним положення, що стосуються невиконаних сум за минулий період, Пенсійний фонд надалі продовжує неправомірну практику невиклати пенсій за минулі роки особам зі статусом ВПО, що помітно на підставі аналізу судової практики [21, 22].

Для вирішення вищезазначених існуючих проблем доцільним вбачається врахування та реалізація наступних пропозицій та висновків.

17 липня 2019 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову «Про Єдину інформаційно-аналітичну систему управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL)» [23], на підставі якої на Міністерство соціальної політики покладено завдання створити Єдину інформаційно-аналітичну систему управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL) та Єдиний державний реєстр соціальної сфери для надання, призначення та виплати соціальної підтримки (соціальних виплат, допомоги, пільг, соціальних послуг та житлових субсидій). Зазначеною Постановою також передбачено, що Єдиний державний реєстр соціальної сфери включає реєстр надавачів соціальної підтримки та реєстр отримувачів соціальної підтримки. Варто звернути увагу, що до видів соціальної підтримки, відомості про які вносяться до відповідних державних реєстрів, не належать пенсійні виплати. Враховуючи те, що такі інформаційні бази даних перебувають на стадії розроблення та наповнення інформації, доцільним є внесення до таких реєстрів і відомостей про надавачів та отримувачів пенсій, що забезпечить облік та достовірність відомостей про одержувачів адміністративних послуг у сфері пенсійного забезпечення, зокрема й призначення, перерахунку, поновлення та продовження виплати пенсій. Для реалізації наведеної пропозиції необхідно внести зміни до п. 1 Положення про Єдиний державний реєстр соціальної сфери, що затверджене вищезгаданою Постановою КМУ, виклавши його у такій редакції: «Єдиний державний реєстр соціальної сфери – це автоматизована система обліку інформації про отримувачів і надавачів соціальних виплат, пенсій, допомоги, пільг, соціальних послуг та житлових субсидій (далі – соціальна підтримка), інформації про відносини надавачів та отримувачів соціальної підтримки».

Також необхідним є внесення змін до ч. 1 ст. 47 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» у частині виключення умови про те, що виплата пенсій здійснюється за місцем проживання та викладення цієї норми у наступній редакції: «Пенсія виплачується щомісяця, у строк не пізніше 25 числа місяця, за який виплачується пенсія, виключно у грошовій формі в межах підконтрольних територій України організаціями, що здійснюють виплату й доставку пенсій, або через установи банків у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України».

Такі зміни на законодавчому рівні дозволять надання адміністративної послуги з призначення (перерахунку) пенсійних виплат як ВПО, так і особам без

такого статусу на будь-якій підконтрольній території держави, незалежно від адреси, вказаної у довідці про взяття на облік ВПО та фактичного проживання, передбачать рівні умови реалізації права на пенсійні виплати всім особам.

За умови врахування вищевикладених пропозицій до законодавства, буде відсутня потреба у регулюванні відносин з отримання ВПО адміністративних послуг у сфері пенсійного забезпечення окремим порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України, який звужує обсяг гарантованих Конституцією та законами України прав. У зв'язку з чим обґрунтовано необхідність у скасуванні Постанови КМУ від 08.06.2018 р. № 365.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що за умови врахування вищенаведених пропозицій буде відсутня потреба у контролі здійснення виплат саме за місцем проживання ВПО, а у зв'язку з цим, – і у проведенні перевірок органами державної влади за відповідністю фактичного проживання за адресою, зазначеною в довідці про взяття на облік ВПО; органи Пенсійного фонду будуть позбавлені можливості посилалися на будь-які положення Постанови КМУ від 08.06.2018 р., № 365, зокрема й стосовно проведення виплати пенсії ВПО, нарахованої за минулий період. Найважливішим чинником є те, що реалізація вищеописаних пропозицій припинить дискримінацію осіб зі статусом ВПО під час надання їм адміністративних послуг у сфері пенсійного забезпечення.

Список використаних джерел

1. Внутрішньо переміщені особи. Головні новини. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: www.msp.gov.ua/news/18450.html
2. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09 липня 2003 року, № 1058-IV. Відомості Верховної Ради. 2003. №№ 49–51. Ст. 376. (Зі змінами).
3. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 08 червня 2016 року, № 365. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF> (Зі змінами).
4. Постанова Верховного суду від 4 вересня 2018 року у справі № 805/402/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76945461>
5. Постанова Верховного суду від 17 липня 2018 року у справі № 265/7888/16-а. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75368863>
6. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 20 листопада 2019 року у справі № 756/10632/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85773550>
7. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пічкур проти України» від 07 листопада 2013 року. Законодавство України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984
8. «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»: Закон України від 11 грудня 2003 року, № 1382-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 15. Ст. 232. (Зі змінами).
9. Постанова Верховного суду від 13.02.2018 р. у справі № 219/9003/17 Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/72288937
10. Постанова Верховного суду від 20.02.2018 р. у

справі № 234/10770/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/72364701

11. Конституція України від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (Зі змінами та доповненнями).

12. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf>.

13. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 03 січня 1976 року. Законодавство України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 17 липня 1997 року. Законодавство України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

15. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06 вересня 2012 року, № 5206–VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. Ст. 412. (Зі змінами).

16. Рішення Чернігівського окружного адміністративного суду від 17 травня 2018 року у справі № 825/1458/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/74027050

17. Рішення Запорізького адміністративного суду від 09 січня 2019 року у справі № 280/5131/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/79120381 (дата звернення 19.09.2020).

18. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Суханов та Ільченко проти України» від 26 вересня 2014 року. Законодавство України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16#Text

19. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 06 квітня 2020 року у справі № 120/917/20-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88642158>

20. Рішення Вінницького окружного адміністративного суду від 09 квітня 2020 року у справі № 120/926/20-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88667581>

21. Рішення Окружного суду міста Києва від 11 червня 2019 року в справі № 640/18720/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: www.reyestr.court.gov.ua/Review/82347154

22. Про Єдину інформаційно-аналітичну систему управління соціальною підтримкою населення України (E-SOCIAL): Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 року, № 676. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-2019-%D0%BF> (Зі змінами).

References

1. Internally displaced persons. Top news. *Official site of the Ministry of Social Policy*. URL: www.msp.gov.ua/news/19091.html. (In Ukrainian).

2. On Compulsory State Pension Insurance: Law of Ukraine of July 9, 2003, № 1058–IV. *Information of the Verkhovna Rada*. 2003. № 49–51. Art. 376.

3. Some issues of social benefits for internally displaced persons: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of June 8, 2016, № 365. *Legislation of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF>.

4. Resolution of the Supreme Court of September 4, 2018 in the case № 805/402/18. *Unified state register of court decisions*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76945461> (In Ukrainian).

5. Resolution of the Supreme Court of July 17, 2018 in the case № 265/7888/16-a. *Unified state register of court decisions*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75368863> (In Ukrainian).

6. Resolution of the Sixth Administrative Court of Appeal of November 20, 2019 in the case № 756/10632/18. *Unified state register of court decisions*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85773550> (In Ukrainian).

7. Judgment of the European Court of Human Rights «Pichkur v. Ukraine» of November 07, 2013. *Legislation of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984 (In Ukrainian).

8. On Freedom of Movement and Free Choice of Residence in Ukraine: Law of Ukraine of December 11, 2003, 381382–IV. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2004. № 15. Art. 232.

9. Resolution of the Supreme Court of February 02, 2018 in the case № 219/9003/17 *Unified state register of court decisions*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72288937> (In Ukrainian).

10. Resolution of the Supreme Court of February 20, 2018 in the case 234/10770/17. *Unified state register of court decisions*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72364701> (In Ukrainian).

11. Constitution of Ukraine of June 28, 1996, № 254k / 96–VR. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1996. № 30. Art. 141.

12. Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948. URL: <http://kr-admin.gov.ua/mol/molod/2.pdf>.

13. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of January 3, 1976. *Legislation of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

14. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 17 July 1997. *Legislation of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

15. On the principles of preventing and combating discrimination in Ukraine: Law of Ukraine of September 6, 2012, № 5206–VI. *Information of the Verkhovna Rada*. 2013. № 32. Art. 412.

16. Decision of the Chernihiv District Administrative Court of May 17, 2018 in the case № 825/1458/18. *Unified state register of court decisions*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74027050> (In Ukrainian).

17. Decision of the Zaporizhia District Administrative Court of January 09, 2019 in the case № 280/5131/18. *Unified state register of court decisions*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79120381> (In Ukrainian).

18. Judgment of the European Court of Human Rights «Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine» of September 26, 2014. *Legislation of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16#Text (In Ukrainian).

19. Decision of the Vinnytsia District Administrative Court of April 06, 2020 in the case № 120/917/20-a. *Unified state register of court decisions*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88642158> (In Ukrainian).

20. Decision of the Vinnytsia District Administrative Court of April 09, 2020 in the case № 120/926/20-a. *Unified state register of court decisions*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88667581> (In Ukrainian).

21. Decision of the District Administrative Court of Kyiv of June 11, 2019 2020 in the case № 640/18720/18. *Unified state register of court decisions*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82347154> (In Ukrainian).

22. About the Unified information-analytical system of management of social support of the population of Ukraine (E-SOCIAL): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of July 17, 2019. 676. *Legislation of Ukraine. Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/676-2019-%D0%BF>.

ТЕРЬОШКІНА

Анастасія Дмитрівна
anastasiya200040@yahoo.com

УДК 349.42(477)

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ АГРАРНОЇ БІРЖИ УКРАЇНИ

LEGAL STATUS OF THE AGRARIAN EXCHANGE OF UKRAINE

студентка, Національний
юридичний університет імені
Ярослава МудрогоDOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\).7](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2).7)**TEROSHKINA Anastasiia Dmytrivna** – student, National Law University after Yaroslav the Wise

У поданій статті наведено та проаналізовано поняття Аграрної біржі з погляду вчених юридичної спільноти, а також законодавче визначення відповідного терміну. Особливу увагу приділено дослідженню нормативно-правових документів, що покликані регламентувати діяльність Аграрної біржі, для встановлення її правового становища. Також розкрито питання організаційно-правової форми та правовий статус майна Аграрної біржі. У силу наявності деякої схожості Аграрної та товарної бірж, наведено аналіз порівняння цих двох суб'єктів. Аналіз дав змогу віднайти принципові відмінності, що стосуються суб'єктів вповноважених на створення Аграрної біржі. Водночас у статті постає пропозиція стосовно необхідності створення суб'єкта аграрного ринку у такій організаційно-правовій формі, як невідприємницьке товариство. Що насамперед буде співвідноситись із правовим становищем майна, яким володіє Аграрна біржа.

* * *

В данной статье приведены и проанализированы понятие Аграрной биржи с точки зрения ученых юридического сообщества, а также законодательное определение соответствующего понятия. Особое внимание уделено исследованию нормативно-правовых документов, призванных регламентировать деятельность Аграрной биржи, для установления её правового статуса. Также раскрыты вопросы организационно-правовой формы и правового статуса имущества Аграрной биржи. В силу наличия некоторой схожести Аграрной и товарной бирж, приведен анализ сравнения этих двух субъектов.

* * *

In this paper presents and analyzes the concept of the Agrarian Exchange from the point of view of scientists of the economic and legal community, as well as the legislative definition of the corresponding concept. Particular attention is paid to the study of legal documents designed to regulate the activities of the Agrarian Exchange, to establish its legal status. The issues of organizational and legal form and legal status of the property of the Agrarian Exchange are also revealed. Due to some similarities between the Agrarian and Commodity Exchanges, an analysis of the comparison of these two entities is given. The analysis allowed finding fundamental differences concerning the subjects authorized to create the Agrarian Exchange. At the same time, the paper proposes the need to create a subject of the agricultural market in such an organizational and legal form as a non-profit company. First of all, it will be correlated with the legal status of the property owned by the Agrarian Exchange. The possibility of participation in the founding activities of the Agrarian Exchange of large agricultural producers is also considered. But only if the Agrarian Exchange operates in a certain organizational and legal form, which may allow such participation alongside government agencies. That is why, the right of operative management of property, which has the Agrarian Exchange, is decisive for the legislator in the possible choice of organizational and legal form of creation of this entity. That is why the paper is aimed at encouraging the need to adopt a new legislative act that will clearly provide the nuances of the creation, operation and termination of the Agrarian Exchange.

Ключові слова: товарні біржі, Аграрна біржа, організаційно-правова форма, оперативне управління, майно біржі, Аграрний фонд

Ключевые слова: товарные биржи, Аграрная биржа, организационно-правовая форма, оперативное управление, имущество биржи, Аграрный фонд

Key words: commodity exchanges, Agrarian Exchange, organizational and legal form, operational control, Agrarian Exchange property, Agrarian Fund

ВСТУП

Із розвитком ринкової економіки в Україні зменшився монопольний тиск, надмірний контроль та вплив держави на ринковому просторі збуту продукції, зокрема сільськогосподарської. Але постала й інша проблема у створенні оптимальної системи, яка б мала змогу забезпечити вільний рух товарів і послуг, «прозорість» ринку сільськогосподарської продукції, а також відсутність тіньові схеми ринкових транзакцій, цінової дискримінації та монопольного тиску. Для забезпечення ефективного виконання зазначених завдань були створені спеціальні організації, що об'єднують юридичних і фізичних осіб та мають на меті надання

послуг укладання біржових угод, виявлення товарних цін, попиту і пропозицій на товари, вивчення, впорядкування та полегшення товарообігу і пов'язаних з ним торговельних операцій, такими організаціями виступають товарні біржі [1].

Одним з видів товарних бірж є Аграрна біржа. Аграрна біржа як складовий елемент аграрного ринку має на меті розв'язання проблем, пов'язаних зі збутом сільськогосподарської продукції. Зі свого боку необхідним є розуміння того, що біржі повинні виконувати не тільки пасивну функцію товароруху, а й генерувати цінові сигнали як результат взаємодії попиту і пропозиції на певний вид сільськогосподарської про-

дукції.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі дослідження запропонованої теми застосовувались такі методи наукового пізнання: порівняльно-правовий аналіз (покладено в основу дослідження поняття Аграрної біржі, що його наведено законодавцем та науковою спільнотою), аналогія (застосовувалася для співставлення таких суб'єктів як Аграрна і товарна біржі), функціонально-правовий (за його допомогою досліджувалися організаційно-правова форма аграрних бірж та статус майна), формально-логічний (використаний для роз'яснення деяких положень, що містяться в законодавчих актах).

Стан наукового дослідження

Вивченням правового становища та діяльності аграрних бірж на території України та поза її межами займаються провідні вчені наукової спільноти, серед них: О.Б. Булика, Р.М. Гладій, Р.П. Дудяк, Ю.М. Коваленко, І.М. Лаврів, О.В. Мороз, Л.О. Панькова, М.Ю. Покальчук, В.І. Семчик, В.П. Станіславський, Я.С. Янишина та ін.

Актуальність

Зважаючи на відсутність єдиного законодавчого акту, який регламентує процес створення, функціонування та припинення діяльності Аграрної біржі є необхідним дослідження правового становища Аграрної біржі. Поряд із цим постає не менш важливе питання визначення статусу зазначеного суб'єкта аграрного ринку. Актуальною виявляється пропозиція стосовно вдосконалення законодавства шляхом правильного визначення форми створення Аграрної біржі, що співвідноситься з правовим статусом її майна.

Попри те, що з початку незалежності України прийнято низку нормативних актів, які регулюють відносини у сфері реалізації сільськогосподарської продукції через біржовий ринок, залишається низка питань правового характеру, які є недостатньо розкритими.

Саме тому **МЕТОЮ** статті є дослідження поняття Аграрної біржі, що наведене законодавцем та запропоновано науковою спільнотою. Визначення організаційно-правової форми, статусу суб'єкта, що притаманні Аграрній біржі, а також дослідження законодавчих актів, що регулюють біржову діяльність.

РЕЗУЛЬТАТИ

Відповідно до Указу Президента України від 06.06.2000 р. «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» головним елементом аграрного ринку є Аграрна біржа як спеціалізований вид товарної біржі [2].

Зі свого боку законодавче визначення терміну Аграрна біржа закріплене в Законі України від 03.12.2004 р. «Про державну підтримку сільського господарства в Україні», відповідно аграрна біржа – це юридична особа, яка надає послуги суб'єктам господарювання з укладення біржових договорів (контрактів) відносно сільськогосподарської продукції, товарних деривативів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція, іпотечних сертифікатів та іпотечних закладних, а також з проведення розрахунково-клірингової діяльності за ними [3].

З метою ефективного дослідження правового становища та особливостей функціонування Аграрної біржі, слід визначитись з поняттям Аграрна біржа. Так, на думку вчених Я.С. Янишина, О.Б. Булика, І.М. Лавріва, Аграрна біржа – це єдина державна товарна біржа в Україні, що впродовж останніх років займає провідні позиції з організації торгівлі сільськогосподарськими товарами в Україні [4, с. 48].

Тлумаченням поняття «Аграрна біржа» також займалася Л.О. Панькова, яка зазначає, що Аграрна біржа є невідчужуваним товариством, що об'єднує юридичних і фізичних осіб, які здійснюють виробничу і посередницьку діяльність та створює умови для укладення біржових договорів стосовно сільськогосподарської продукції, продуктів її переробки і товарів, що забезпечують аграрне товаровиробництво, товарних деривативів, базовими активами яких є сільськогосподарська продукція [5].

Таким чином, під Аграрною біржею необхідно розуміти характерного суб'єкта, що бере участь на організованому аграрному ринку реалізації сільськогосподарської продукції у законодавчо визначеному порядку.

Вперше Аграрна біржа була створена у 2005 р. на підставі Постанови КМУ від 26 грудня 2005 р. «Про створення Аграрної біржі» [6]. З моменту створення Аграрна біржа забезпечила рівні умови для всіх учасників біржової торгівлі та сприяла розвитку ринку товарних деривативів, головним активом яких є сільськогосподарська продукція.

Діяльність біржової торгівлі в аграрному секторі економіки регламентується низкою нормативно-правових актів, зокрема ст.ст. 279-282 Господарського кодексу України (далі – ГКУ). Останнім передбачено, що біржа є особливим суб'єктом господарювання, який надає послуги в укладенні біржових угод, виявленні попиту і пропозицій на товари, товарних цін, вивчає, упорядковує товарообіг і сприяє пов'язаним з ним торговельним операціям [7].

Законом України «Про державну підтримку сільського господарства в Україні» зазначено, що Аграрна біржа створюється згідно із Законом України «Про товарну біржу», з урахуванням тих винятків, що містяться в положеннях такого законодавчого акту [3].

Як бачимо, єдиного закону, що мав би на меті регулювання функціонування та діяльності аграрних бірж на території України поки що не має, зі свого боку це зумовлює низку проблем відносно визначення правового становища Аграрної біржі.

Аграрна біржа, як попередньо було зазначено, створена на підставі положень закону України «Про товарну біржу», але вона має певні відмінності порівняно з товарною біржею. По-перше, це стосується організаційно-правової форми створення Аграрної біржі, яка є більш обмеженою на відміну від форм створення товарних бірж. По-друге, суб'єкт, що наділений повноваженнями заснування Аграрної біржі є чітко передбачений в декількох законодавчих актах, що регулюють її діяльність. По-третє, статус майна, що перебуває у користуванні цих двох суб'єктів, є зовсім різний.

Порівнюючи Аграрну та товарну біржі, зазначимо певні особливості їх взаємодії, що зі свого боку

стосується права Аграрної біржі надавати можливість на участь у біржовій торгівлі іншим товарним біржам, створеним згідно із Законом України «Про товарну біржу» за умови попередньої їх сертифікації стосовно стандартів продажу або поставки біржового товару відповідно до порядку, визначеного Кабінетом Міністрів України [3].

Не зважаючи на подібність мети створення Аграрної та товарної біржі, вони є досить різними за своєю правовою природою, зі свого боку це зумовлює інтерес до такого суб'єкта аграрного ринку сільськогосподарської продукції як Аграрна біржа.

Нині на законодавчому рівні відсутнє чітке визначення, в якій організаційно-правовій формі має бути створена Аграрна біржа. У Постанові КМУ «Про створення Аграрної біржі» передбачено, що вона є юридичною особою. Відповідно до ч. 1 ст. 83 Цивільного кодексу юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом [8]. Зважаючи на те, що Аграрна біржа є такою юридичною особою, що не має на меті одержання прибутку, для його подальшого розподілу між учасниками вона не може бути створена у будь-якій організаційно-правовій формі. Звертаючи увагу на положення, що міститься у п. 2 ч. 2 ст. 83 ЦК товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі.

Тому у законодавстві повинно бути чітко передбачено організаційно-правову форму Аграрної біржі, що, на нашу думку, повинна створюватися як непідприємницьке товариство.

Досліджуючи організаційно-правову форму діяльності Аграрної біржі, окремої уваги потребує статус майна, що перебуває у віданні останньої. Законодавством передбачено, що майно Аграрної біржі належить їй на праві оперативного управління, на відміну від статусу майна товарної біржі, яке належить їй на праві приватної власності. Водночас право оперативного управління становить основу правового режиму майна так званих «державних юридичних осіб».

Правом оперативного управління згідно із ч. 1 ст. 137 Господарського кодексу України визнається речове право суб'єкта господарювання, який володіє, користується і розпоряджається майном, закріпленим за ним власником (уповноваженим ним органом) для здійснення некомерційної господарської діяльності.

Так, за ч. 3 ст. 76 ГКУ на праві оперативного управління майно закріплюється за казенним підприємством.

Згідно із ч. 2 ст. 73 ГКУ орган державної влади, до сфери управління якого входить державне казенне підприємство, є представником власника (тобто держави) і виконує його функції у межах, визначених ГКУ та іншими законодавчими актами.

Тобто за статусом майна Аграрні біржі повинні створюватися як казенні підприємства. Але, як правило, казенні підприємства створюються у галузях економіки, в яких за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів. Що по своїй суті суперечить меті створення Аграрної біржі, яка має забезпечувати вільний рух сільськогосподарських товарів та послуг, «прозорість» ринку сільськогосподарської продукції, а також цінової дискримінації та монопольного тиску.

Відповідно до норм законодавства засновником Аграрної біржі є Кабінет Міністрів України в особі Аграрного фонду. Згідно з Постановою КМУ від 6 липня 2005 р. № 543 «Про Аграрний фонд» Аграрний фонд є державною спеціалізованою бюджетною установою, уповноваженою реалізувати цінову політику в агропромисловому секторі економіки. Тобто виникає питання чи має право державна бюджетна установа самостійно бути засновником неприбуткового підприємства, такого як Аграрна біржа.

Всупереч характеру та меті створення Аграрної біржі, діяльність стосовно заснування такого суб'єкта покладається на КМУ, що зі свого боку делегує такі повноваження Аграрному фонду України. Тобто Аграрний фонд одноособово здійснює заснування Аграрної біржі. Адже основні принципи діяльності Біржі передбачають забезпечення рівноправності учасників біржових торгів, застосування вільних (ринкових) цін, а також публічне проведення біржових торгів без надмірного державного контролю над укладенням біржових договорів (контрактів) щодо сільськогосподарської продукції. Задля уникнення процесу державної монополізації аграрного ринку збуту сільськогосподарської продукції та забезпечення якісного регулювання цінової політики у площині аграрного сектору економіки слід допустити до участі у створенні Аграрної біржі масштабних виробників сільськогосподарської продукції, які зі свого боку матимуть змогу брати участь у вирішенні питань біржової діяльності.

Але потребує додаткового зазначення, що можливість участі у засновницькій діяльності матимуть змогу сільськогосподарські товаровиробники тільки за умови функціонування Аграрної біржі у певній організаційно-правовій формі, яка може дозволити таку участь поряд із державною бюджетною установою – Аграрним фондом.

ВИСНОВКИ

На сьогодні аграрний біржовий ринок України як організований аграрний ринок пройшов довгий шлях становлення та реалізації, що характеризується недосконалістю нормативно-правової бази.

Позаяк продовольча безпека країни передусім залежить від повноцінного функціонування Аграрної біржі, яка насамперед полягає у прозорій реалізації сільськогосподарської продукції її виробником, що зі свого боку є забезпеченням доступності продовольства для споживача. Так, доступність забезпечується можливістю придбати товар за розумною ринковою ціною, яка відповідає якості та кількості товару. Підтримання попередньо зазначених вимог покладається на аграрні біржі, що контролюють відповідні ринкові процедури через законодавчі приписи.

Отже, як бачимо, Аграрна біржа є досить цінним суб'єктом аграрного ринку сільськогосподарської продукції, адже її метою є забезпечення рівних умов всіх учасників біржової торгівлі та сприяння розвитку ринку товарних деривативів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція, а також надання послуг в укладенні біржових угод, виявленні попиту і пропозицій на товари, товарних цін, вивчення, впорядкування товарообігу та сприяння пов'язаних із ними торговельних операцій.

На нашу думку, запорукою зростання ефективності сільськогосподарських підприємств як основного товаровиробника є повноцінне функціонування аграрних бірж, яке можливо досягти за допомогою зведення законодавства до єдиного нормативно-правового акту, який би мав змогу всебічно регулювати діяльність аграрних бірж на території України. Також чітке визначення організаційно-правової форми, в якій має право бути створена Аграрна біржа.

Нині в Україні вже закладені певні правові основи біржової діяльності на аграрному ринку збуту сільськогосподарської продукції, але вони потребують вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Про товарну біржу: Закон України від 10.12.1991 р. № 1956-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1992. № 10. ст. 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text>
2. Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку: Указ Президента України від 06.06.2000 р. *Офіційний вісник України*. 2000. № 23. ст. 931. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767/2000#Text>
3. Про державну підтримку сільського господарства: Закон України від 03.12.2004. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 49. ст. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
4. Янишин Я., Булик О., Лаврів І. Функціонування аграрних бірж в Україні. *Аграрна економіка журнал*. 2014. № 3-4. С. 47–52.
5. Панькова Л.О. Правове регулювання діяльності аграрних бірж в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Харків, 2005. 19 с.
6. Про створення Аграрної біржі: Постанова КМУ від 26.02.2005 №1285. *Офіційний вісник України*. 2005. № 52. ст. 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-2005-%D0%BF#Text>
7. Господарський кодекс України: Закон України від 02.05.2003 *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#top>
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 03.10.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
9. Станіславський В.П. Правове регулювання діяльності аграрної біржі із забезпеченням продовольчої безпеки. *Вісник Юридична Україна: земельне, аграрне та екологічне право*. 2012. № 10. С. 68–75.
10. Дудяк Р.П., Гладій Р.М. Аграрні біржі в Україні: проблеми і тенденції розвитку. *Бізнес інформ*. 2001. С. 431–435.
11. Покальчук М.Ю. Реалії аграрного ринку. *Теорія і практика правознавства*. 2014. №. 2(6). С. 1–11.

References

1. On the Commodity Exchange: Law of Ukraine of 10.12.1991 № 1956-XII. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1992. № 10. Art. 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> (in Ukrainian).
2. On measures to ensure the formation and functioning of the agricultural market: Decree of the President of Ukraine of 06.06.2000. *Official Bulletin of Ukraine*. 2000. № 23. art. 931. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767/2000#Text> (in Ukrainian).
3. On state support of agriculture: Law of Ukraine of 03.12.2004. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2004. № 49. art. 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (in Ukrainian).
4. Yanyshyn Ya., Bulyk O., Lavriv I. Functioning of agricultural exchanges in Ukraine. *Agricultural Economics Journal*. 2014. № 3-4. pp. 47–52. (in Ukrainian).
5. Pankova L.O. Legal regulation of agrarian exchanges in Ukraine: author's abstract of dis. ... cand. legal sciences: 12.00.06. Kharkiv, 2005. 19 p. (in Ukrainian).
6. On the establishment of the Agrarian Exchange: Resolution of the Cabinet of Ministers of 26.02.2005 №1285. *Official Gazette of Ukraine*. 2005. № 52. art. 410. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-2005-%D0%BF#Text> (in Ukrainian).
7. Commercial Code of Ukraine: Law of Ukraine of 02.05.2003. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. № 18. art. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#top> (in Ukrainian).
8. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of October 3, 2003. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. № 40. art. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (in Ukrainian).
9. Stanislavskyi V.P. Legal regulation of the agricultural exchange with food security. *Bulletin Legal Ukraine: land, agricultural and environmental law*. 2012. № 10. pp. 68–75. (in Ukrainian).
10. Dudiak R.P., Hladii R.M. Agricultural exchanges in Ukraine: problems and development trends. *Business inform*. 2001. pp. 431–435. (in Ukrainian).
11. Pokalchuk M.Yu. Realities of the agricultural market. *Theory and practice of jurisprudence*. 2014. №. 2 (6). pp. 1–11. (in Ukrainian).